

ØF-rapport nr. 19/2006

**Forskning på
entreprenørskapsopplæring i Norge**

Kunnskapsstatus oktober 2006

av

Vegard Johansen,

Trude Hella Eide

og

Helene Harris-Christensen

Østlandsforskning

Østlandsforskning er et forskningsinstitutt som ble etablert i 1984 med fylkeskommunene og høgskolestyrene/de regionale høgskolesentra i fylkene Oppland, Hedmark og Buskerud som stiftere i samarbeid med Kommunaldepartementet.

Østlandsforskning er lokalisert i høgskolemiljøet på Lillehammer og har i tillegg kontorer i Hamar. Instituttet driver anvendt, tverrfaglig og problemorientert forskning og utvikling.

Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

Næringsliv og regional utvikling
Velferd, organisasjon og kommunikasjon

Østlandsforskning's viktigste oppdragsgivere er departement, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

Østlandsforskning har samarbeidsavtaler med Høgskolen i Lillehammer, Høgskolen i Hedmark og Norsk institutt for naturforskning. Denne kunnskapsressursen utnyttes til beste for alle parter.

ØF-rapport nr. 19/2006

Forskning på entreprenørskapsopplæring i Norge

Kunnskapsstatus oktober 2006

av

Vegard Johansen,

Trude Hella Eide

og

Helene Harris-Christensen

Tittel: Forskning på entreprenørskapsopplæring i Norge
Forfattere: Vegard Johansen, Trude Hella Eide og Helene Harris-Christensen
ØF-rapport nr.: 19/2006
ISSN nr.: 0809-11617
ISBN-nr.: 82-7356-599-8
Prosjektnummer: 10100
Prosjektnavn: Status forskning entreprenørskap og ungdom
Oppdragsgiver: Ungt Entreprenørskap og Utdanningsdirektoratet
Prosjektleder: Trude Hella Eide
Referat: Norske myndigheter har slått fast at det norske utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden på entreprenørskapsopplæring. Forskningen på entreprenørskap i utdanningen kan spille en sentral rolle med å nå denne målsettingen: Deskriptive studier beskriver dagens tilstand; følgeforskning avdekker prosesser og de ulike aktørenes roller; mens resultatevalueringer vurderer effekten av tiltak som er satt i verk.
Rapporten er en statusbeskrivelse av relevante forskningsprosjekter på entreprenørskapsopplæring, hovedsaklig i norsk grunnskole og videregående skole, for perioden 2000 til oktober 2006. Intensjonen med kunnskapsstatusen er å kunne si noe om hva vi vet om tiltak som er igangsatt innen norsk entreprenørskapsopplæring, effektene av disse tiltakene, samt å tydeliggjøre hvor det er behov for videre forskning.

Emneord: Entreprenørskap, entreprenørskapsopplæring, UE, Enterprise 2010, etableringsfrekvens, grunnskole, videregående, høyskoler, utdanning

Dato: November 2006

Antall sider: 68

Pris: Kr 100,-

Utgiver: Østlandsforskning
Serviceboks
2626 Lillehammer

Telefon 61 26 57 00
Telefax 61 25 41 65
e-mail: post@ostforsk.no
<http://www.ostforsk.no>

Dette eksemplar er fremstilt etter KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo 1. Ytterligere eksemplarframstilling uten avtale og strid med åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

Forord

Siden 1990-årene har entreprenørskapsopplæring vært et satsingsområde for europeiske land. EU ser på entreprenørskap som en grunnleggende ferdighet som må tilegnes gjennom livslang læring, og særlig i etterkant av Lisboa-strategien fra 2000 har EU hatt en fremtredende satsing på opplæring i entreprenørskap. Både EU og OECD ser oppmuntring til foretaksmohet som en sentral faktor for å skape arbeidsplasser og økonomisk vekst.

Med bakgrunn i EUs og OECDs anbefalinger har vi sett et tilsvarende økt fokus på opplæring i entreprenørskap også i Norge. I 2003 la Regjeringen Bondevik II fram en plan for at Norge skal være et av verdens mest nyskapende land, i 2004 fulgte de opp med en strategiplan for entreprenørskap i utdanningen, og i 2006 har Regjeringen Stoltenberg bestemt at fra høsten 2007 blir entreprenørskap og bedriftsutvikling et eget programfag i videregående skole.

EU har slått fast at de europeiske utdanningssystemene skal bidra til entreprenøriell økonomi, mens norske myndigheter har som mål at utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden når det gjelder opplæring i entreprenørskap. For at EU og Norge skal nå sine målsettinger må vi ha kunnskap om hvordan entreprenørskapsopplæringen foregår og hva slags effekter som er oppnådd av de tiltakene som er gjennomført. Forskning på entreprenørskap i utdanning er relevant ved at man beskriver tilstanden i entreprenørskapsopplæringen, utvikler teorier på området, vurderer hvilken rolle ulike aktører spiller, evaluerer tiltak, samt anbefaler hvor innsatsen bør styrkes ytterligere for å nå myndighetenes ambisiøse mål.

Denne rapporten er en statusbeskrivelse av relevante forskningsprosjekter på entreprenørskapsopplæring, hovedsaklig i norsk grunnskole og videregående skole, for perioden 2000 til oktober 2006. Intensjonen med kunnskapsstatusen er å kunne si noe om hva vi vet om tiltak som er igangsatt innen norsk entreprenørskapsopplæring, effektene av disse tiltakene, samt å tydeliggjøre hvor det er behov for videre forskning.

Oppdragsgiver for prosjektet er Ungt Entreprenørskap, JA-YE Europa og Utdanningsdirektoratet.

Lillehammer, november 2006

Ingrid Guldvik
forskningsleder

Trude Hella Eide
prosjektleder

Preface to the international version

The European countries face some crucial challenges in the 21st century, both due to external economic conditions like globalisation and the new knowledge-driven economy and internal societal dynamics like population ageing. In March 2000, the European Union set itself a strategic goal to *become the most competitive and dynamic knowledge-driven economy in the world, capable of sustainable economic growth with more and better jobs and greater social cohesion* by 2010.

The European Commission, specifically the Directorate General for Enterprise, has done much work to highlight what it considers to be Europe's greatest single priority – namely its “competitiveness”. Entrepreneurship education (EE) plays a central role within this broader policy context, and in its series of reports on EE, the European Commission has clearly stated that this kind of education must be at the core of education policy at the national level. In fact DG Education has made entrepreneurship one of eight core competences, and this choice is based on empirical evidence that EE is an important driver toward creating a more dynamic enterprise culture.

Research on EE is of relevance both for policy makers and those who carry out different EE-programs. In this report we discuss some of the main results from about 60 reports and articles on the subject of EE. These documents provide an insight in how EE is carried out across Europa, with a special emphasis on JA-YE Norway and their programs, and they also provide evaluations on EE-initiatives and the role that different organisations play. The last chapter of this report focuses on important gaps in our knowledge on EE.

The contractors of this report are JA-YE Europe, JA-YE Norway and the Directorate of Education in Norway

Lillehammer, november 2006

Ingrid Guldvik
Head of research

Trude Hella Eide
Head of project

Innhold

Forord.....	7
Preface to the international version.....	9
Summary: Research on Entrepreneurship Education with a focus on Norwegian research	13
1 Innledning	21
1.1 Det europeiske perspektivet	21
1.2 Det norske perspektivet.....	22
1.3 Rapportens oppbygging.....	23
2 Oversikt over feltet.....	25
2.1 Hva er entreprenørskap i utdanningen?.....	25
2.2 Det europeiske perspektivet	27
2.2.1 Viktige aktører.....	27
2.2.2 Komparative studier	29
2.3 Det norske perspektivet.....	33
2.3.1 Nasjonale aktører.....	33
2.3.2 Regionale og lokale aktører.....	37
2.3.3 Norge i verden.....	40
3 Forskingen på Ungt Entreprenørskaps konsepter	43
3.1 Utvikle ungdoms entreprenørskapskompetanse	44
3.2 De innovative forretningsideene	46
3.3 Betydningen for skolehverdagen og vurdering av pedagogikken, forelesere/lærere og mentorer, samt læremateriellet	47
3.4 Lærere og mentors oppfatninger	48
3.5 Måloppnåelse av Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge.....	49
4 Hva vet vi og hva bør vi vite mer om.....	53
4.1 utfordringer for forskningen på Europeisk nivå	53
4.2 utfordringer for forskningen på nasjonalt nivå	55
4.3 utfordringer for forskningen på Ungt Entreprenørskap	57
Referanser	59
Appendix: Sentrale forskningsprosjekter	65

Entreprenørskapsopplæring i grunnskolen.....	65
Forskning på Ungt Entreprenørskap	66
Komparative studier	67
Nordiske utviklingsprosjekter	68
Figure 1: The making of an Entrepreneurship Education Policy.....	16

Summary: Research on Entrepreneurship Education with a focus on Norwegian research

Entrepreneurship education: an area of commitment for the European Union

*For a scientist or an engineer, being able to draft a business plan should be as natural as doing a scientific experiment or writing a theoretical article.
(European Commission 2000)*

The European countries face some crucial challenges in the 21st century, both due to external economic conditions like globalisation and the new knowledge-driven economy and internal societal dynamics like population ageing. In March 2000, the European Union set itself a strategic goal to *become the most competitive and dynamic knowledge-driven economy in the world, capable of sustainable economic growth with more and better jobs and greater social cohesion* by 2010. The appropriate policy response to achieve this goal is multi-faceted, covering fields like fiscal, social, labour market, health, and education policies. Since empirical research has proven that entrepreneurship has a positive effect on economic growth and employment, and since jobs in the so called *New Economy* are primarily created by vibrant small and medium-sized enterprises, one of the key areas to focus upon is *Entrepreneurship*.

The European Commission has defined entrepreneurship as:

...an individual's ability to turn ideas into action. It includes creativity, innovation and risk taking, as well as the ability to plan and manage projects in order to achieve objectives. This supports everyone in day-to-day life at home and in society, makes employees more aware of the context of their work and better able to seize opportunities, and provides a foundation for entrepreneurs establishing a social or commercial activity (European Commission 2006).

The European Commission, specifically the Directorate General for Enterprise, has done much work to highlight what it considers to be Europe's greatest single priority: its "competitiveness". It is widely recognised that:

- Entrepreneurial ability is a key determinant of economic growth
- Entrepreneurship reduces unemployment and is especially of importance for marginalized groups
- Entrepreneurial qualities is a necessity in a dynamic and flexible labour market

It is not easy, however, to develop an entrepreneurial economy. Former cross-country surveys that we are to explore in this report show that there is a potential for high levels of entrepreneurship in most European countries, but at this moment there are huge differences in the level of entrepreneurial activity between these countries.

Developing an entrepreneurial economy necessitates a broad policy context aimed at different phases of the entrepreneurial process with actors like Governments, community-based organizations, business at different levels, research, the education system and media, to mention some. *Entrepreneurship education* (EE) plays a central role within this broader policy context, and in its series of reports on EE, the European Commission has clearly stated that this kind of education must be at the core of education policy at the national level. In fact DG Education has just made entrepreneurship one of 8 core competences.

From a vast number of empirical studies conducted, we know that:

- EE is considered the most important driver toward creating a more dynamic enterprise culture
- Entrepreneurship education changes young people's attitudes towards entrepreneurship and can contribute to create a culture for entrepreneurship
- Young people who participate in entrepreneurship education are more likely to become entrepreneurs
- Entrepreneurship education contributes positively to young people's creativity and self-respect, as well as their skills for cooperation and decision-making
- School authorities can play a role in reducing barriers for entrepreneurship: They can make it easier to experiment with business while youngsters are still in school by recognizing enterprise models or programmes as appropriate for use in schools

In the 1990s EE became an area of commitment for the European Union, much due to the goal of creating a more dynamic enterprise culture. But EE is more than a training ground for young people who want to become entrepreneurs; EE focus first and foremost on developing young people's general entrepreneurial abilities. The goal is to expand youths' creativity and curiosity, their skills in cooperation and decision-making, as well as making them more responsible, independent and rich in initiative. Such abilities are important for entrepreneurs as well as for any person who wants to contribute to public utility.

European countries have chosen different paths in order to enhance EE. These national strategies all share the same pillars, which are guidance from the EU and the OECD, but they differ in the way EE is organized, financed, promoted and how many pupils who are given the opportunity to participate. Spain, Latvia, Iceland, Belgium and Norway are doing very well in international comparisons of EE (Kolvereid, L. et al 2006).

JA-YE Europe is Europe's largest provider of enterprise education programs. JA-YE organizations teach enterprise, entrepreneurship, and "economic literacy", focusing on the importance of market-driven economies; the role of business in the economy; the relevance of

education in the workplace; the impact of economics on a child's future; and the commitment of business to social, environmental, and ethical issues. JA-YE enterprise programmes have been created for every age group, from age 5 to 22. JA-YE programmes are hands-on, activities-oriented, and involve experienced businesspeople directly in the teaching process.

There is a wide variety of high-quality enterprise education programmes available in Europe, created by experts who know something about enterprise and entrepreneurship. Such programmes provide youngsters with simple straightforward business models that then become a vehicle for decision-making where their innate creativity, others may say problem-solving abilities, can come through. We know that these in-school experiences, the more realistic they are the better, have long-term benefits in encouraging business start-ups or more successful career choices for young people. It must, however, be mentioned that enterprise education in the school system is not just about training and skills development - it is about the 'experience' of being part of an enterprise.

Important gaps in our knowledge at the European level

On a wide-ranging scope we (the research community) should give attention to:

- developing EE as a theoretical subject (creating indicators on EE and its effects, clarify concepts like educational entrepreneurship, and discuss the high quality methods)
- cross-country comparisons of national strategies and EE-initiatives, evaluations of the roles of different actors at the supra-national, national, regional and local level
- research in programmes developed by JA-YE Europe
 - what are the challenges for continued growth
 - what are the effects of JA-YE programmes
 - documenting different methods, discuss best practices and how to improve the concepts

The Norwegian Approach to Entrepreneurship Education

Entrepreneurship in the education system shall renew education in this and create quality and multiplicity in order to foster creativity and innovation.

(The Norwegian Government's vision, KD, KRD og NHD 2006)

The most important word to remember when considering the Norwegian approach to Entrepreneurship Education (EE) is “human capital”. Human capital is the most important factor in Norway’s wealth creation, and the strategy on EE is developed as part of a broader project on “investing in our children today in order to enhance tomorrow’s welfare”. In other words, the promotion of EE is a long-term strategy for ensuring future entrepreneurial activity.

The Norwegian approach to EE involves many actors at different levels.

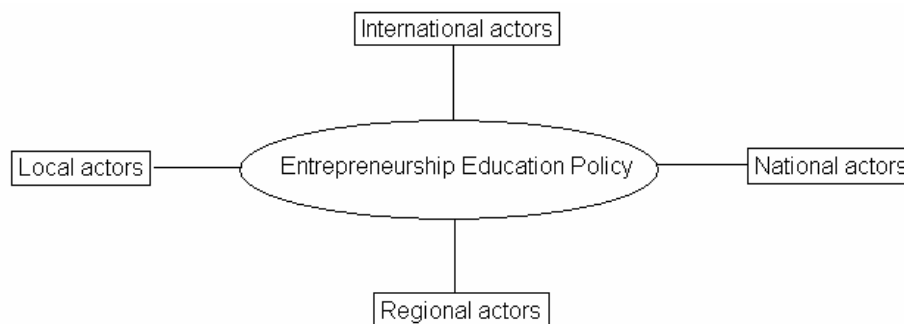

Figure 1: *The making of an Entrepreneurship Education Policy*

Among the international actors the European Union (EU) and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) have been in the forefront of focusing on Entrepreneurship Education (EE). By their power to set the agenda, they have played a central part in arguing for EE and also in formulating the role of EE in the national systems of education. The Nordic Council of Ministers is another important actor. This Council has developed EE-projects in the Nordic countries and also funded EE-related research projects.

The significant national actors are three political ministries, the directorate of education and JA-YE Norway (Ungt Entreprenørskap) who is the, by far, largest provider of enterprise education programs in Norway. The Ministry of Knowledge and the directorate of education are especially interested in the ways that the strategy of EE has played towards putting emphasis on new methods in education. The Ministry of Regional and Local affairs is particularly concerned with the possible effects of EE on the local and regional communities and the way that EE puts emphasis on knowing your local environment. The Ministry of Trade and Industry is concerned that entrepreneurial activity is important both to employment and economic growth, and sees EE as a driver towards a more dynamic enterprise culture.

From the three ministries we find three different ways of considering EE, and JA-YE Norway tries to include all three understandings in their EE-programs at primary level, secondary level and higher education:

- EE-programmes are innovative educational methods
- EE-programmes include a focus on local and regional issues
- Young people who take part in EE-programmes are more likely to become entrepreneurs

At the regional and local level we find those actors that put EE into practice. Representatives from the school-owners, municipalities and the county municipalities, and the education centres are positive to EE, but still the extent and professionalism in EE varies between counties, between municipalities and between schools. Comparative studies have shown that Norway is a world class nation with reference to EE at Secondary level, but comes short in primary level and especially higher education.

European cross-country studies have shown that Norway is among the better countries on EE.

- In the Parliament there is a vast and interdisciplinary agreement on the importance of EE, but there is still a need for concretizations in the national plan of action
- Some actors (ministries and JA-YE Norway) have appreciated evaluations of their work, but many important initiatives are not studied/tested
- The extensiveness of EE varies at different levels of education: From a comparatively very well developed system at the Upper Secondary level to more mediocre systems at the primary level and in higher education.

Important gaps in our knowledge at the national level

Both the former and present Norwegian Government embraces the vision that the Norwegian system of education should be one of the top systems concerning Entrepreneurship Education (EE). In order to achieve this we need to know more about EE and its effects. Besides those issues we raised in the former section – European level – researchers should give attention to:

- document and evaluate Norwegian EE-initiatives and the roles of different actors at the national, regional and local level
- cover and assess the national strategy on EE: *See opportunities and make them work!*
- cover and assess the first years of the new subject on entrepreneurship and enterprise at Secondary level, and how different EE-actors relate to it

Research on programmes developed by JA-YE Norway

In the Parliament there is a vast and interdisciplinary agreement on the importance of entrepreneurship and innovation. JA-YE Norway is one of our most significant co-players in this work, and I am happy to be able to support them in my new position.

(Minister of Knowledge Øystein Djupedal, JA-YE Norway 2006)

JA-YE Norway is the most important and influential Norwegian actor with regard to Entrepreneurship Education (EE). Three research institutes have followed and evaluated the work they do.¹ These studies have especially dealt with the Company Programme (CP) and somewhat on the Graduate Programme (GP).

The primary goal of programmes in the auspices of JA-YE Norway is to develop young people's competencies on entrepreneurship, and there is no doubt that JA-YE Norway has succeeded. Studies of former participant in CP and GP have shown that:

- the majority of former participants in CP and GP have learnt a great deal about cooperation and decision-making (general entrepreneurial abilities)
- the majority of former participants in GP and half of those in CP feel that they have learnt how to establish and run an enterprise (specific entrepreneurial competency)
- the majority of former participants in CP would like establish an enterprise and the majority in GP became more inclined to establish their own enterprise after participation in GP (entrepreneurial attitudes)
- former participants in CP and GP are much more liable to be involved in entrepreneurial activity compared to the general population (entrepreneurship effect)

A second goal is to create innovative and attractive educational methods. The majority of former participants in CP consider that the programme had made schooling more interesting, that it had a positive influence on the comradeship between the pupils and between the pupils and their teacher, and that CP was a particularly good option for those who are tired of school. The majority of former participants in both CP and GP agree that the methods used in the programmes are well developed. At the same time the majority of former participants in CP and GP would like to see improvements with the educational organization in EE at their school/ university college, and that the EE-textbooks and teaching aids should be revised and improved.

A third goal is to root and spread JA-YE Norway's concepts among important EE-policy actors and at all levels of the education system. Qualitative studies have shown that important actors involved in EE at the national, regional and local level respect the work that JA-YE Norway do and acknowledge their strategies. Still, JA-YE Norway face a specific challenge in establishing CP in the general studies at Secondary level, and a broad challenge in convincing more primary schools and universities/university colleges to make use of their concepts.

¹ These three institutes are the Eastern Norway Research Institute, Nordland Research Institute and Trøndelag Research and Development Institute.

A final goal is to qualify teachers and counsellors from the private sector to work with EE. Studies show that JA-YE Norway has come further in qualifying teachers compared to counsellors from the private sector. Teachers who use the CP-method say that it is a good method for learning, that it is professionally challenging, and the vast majority considers it to be important in the development of general and specific entrepreneurial abilities and attitudes.

Important gaps in our knowledge? Programmes developed by JA-YE Norway

More research is needed on the programmes of JA-YE Norway.

- Studies of pupils/students, teachers/lecturers and counsellors from the private sector
 - Concepts like Pupil Enterprise, Youth Enterprise and Student Enterprise are taught in different ways, and we still need to document and evaluate the variety of methods, assess how to improve the concepts, discuss which youngsters benefit the most from EE, and develop the relationship between trade and industry and schools
- Studies of former participants (pupils/students)
 - Continuous studies of entrepreneurial activity, as well as studies focusing on discovering those methods that “open up” for innovative ideas and contribute most to the participants` general and specific entrepreneurial abilities.
- Studies of entrepreneurs
 - Measure factors of success, assess which processes of learning that contribute to entrepreneurial attitudes and entrepreneurial qualities, and discuss how schools, local trade and industry, JA-YE Norway, and public actors can support entrepreneurial talents
- Cover and assess Norway’s different concepts of the Company Program and their new concepts in primary school, as well as studies focusing on how to develop a concept that includes general education at Secondary level

1 Innledning

Denne rapporten er en statusbeskrivelse av relevante forskningsprosjekter på entreprenørskapsopplæring, hovedsaklig i norsk grunnskole og videregående skole, for perioden 2000 til oktober 2006. Intensjonen med kunnskapsstatusen er å kunne si noe om hva vi vet om tiltak som er igangsatt innen norsk entreprenørskapsopplæring, effektene av disse tiltakene, samt å tydeliggjøre hvor det er behov for videre forskning.

Rapporten er gjennomgående bygd opp slik at vi først inntar et europeisk perspektiv og deretter ser på Norge.

1.1 Det europeiske perspektivet

På et møte i Lisboa i mars 2000 ble EUs stats- og regjeringssjefer enige om en felles strategi for å utvikle EU til verdens mest konkurransedyktige, kunnskapsbaserte økonomi innen 2010. Strategien omfatter både økonomiske, sosiale og miljødimensjoner og har tre fokus (Europakommisjonen 2006a):

- Å gjøre Europa og regionene til et mer attraktivt investerings- og arbeidsmarked
- Kunnskap og innovasjon som vekstfaktorer
- Flere og bedre arbeidsmuligheter

Som en oppfølging av Lisboa-strategien satser EU sterkt på entreprenørskapsopplæring. Entreprenørskap ses som en grunnleggende ferdighet som må tilegnes gjennom livslang læring. Ifølge Europakommisjonen (2006b) er oppmuntring til foretaksomhet en sentral faktor for å skape arbeidsplasser og forbedre konkurranseevne og økonomisk vekst i hele Europa. Viktigheten av entreprenørskap og entreprenørskapsopplæring understrekes av følgende funn:

- Entreprenørskap gir økonomisk vekst
 - Økonomisk vekst, her definert som økning i bruttonasjonalprodukt, påvirkes av mange forhold. Tidligere studier slår fast at det er en statistisk signifikant sammenheng mellom entreprenørskap og økonomisk vekst (f. eks GEM 2004).
- Entreprenørskap gir lavere arbeidsledighetsrater

- Arbeidsledighetsraten varierer også på bakgrunn av mange faktorer. Tidligere studier slår fast at det er en statistisk signifikant sammenheng mellom entreprenørskap og økonomisk vekst (f. eks Europakommisjonen 2006b). Athayde (2004) viser til at entreprenørskap er viktig for marginaliserte grupper, de som står utenfor arbeidsmarkedet, samt for å skape et dynamisk og fleksibelt arbeidsmarked.
- Undervisning i entreprenørskap kan bidra til å skape en mer gründerpreget kultur
 - For å skape en entreprenøriell økonomi er det nødvendig med en kultur for entreprenørskap og tilstrekkelig tilgang på mennesker med gode forretningsideer, samt kompetansen og handlingsevnen til å sette ideene ut i livet. Opplæring i entreprenørskap er en strategi for å utvikle ungdoms entreprenørielle egenskaper og holdninger til entreprenørskap (Spilling et. al 2002; Europakommisjonen 2004).
- Undervisning i entreprenørskap kan utvikle ungdoms kreativitet, selvfølelse, evner til samarbeid og ansvarlighet (Europakommisjonen 2004/06b; Johansen og Eide 2006a/b;)
 - Entreprenørielle egenskaper som kreativitet, samarbeidsevner og selvtillit er viktig i et arbeidsmarked der man ofte bytter jobb, der organisasjoner/bedrifter til stadighet foretar omstillinger og der den teknologiske utviklingen går fort. Arbeidsgivere er kort sagt på jakt etter fleksible, innovative, beslutnings- og tilpasningsdyktige arbeidstakere (Athayde 2004).
- Studenter som får entreprenørskapsopplæring blir oftere entreprenører
 - Flere studier har konkludert med at atskillig flere av de som har gjennomført entreprenørskapsopplæring blir entreprenører enn gjennomsnittet ellers i befolkningen (CfM 1998; Luktavasslimo 2002; Haugum 2005; Stevenson 2005; Johansen og Eide 2006b).

1.2 Det norske perspektivet

I Norge kan offentlige tiltak for å stimulere folk til å etablere virksomheter føres tilbake til Sysselsettingsloven av 1947, men ikke før på 1970-tallet så man pedagogiske tiltak for å kvalifisere folk for egne initiativ blant annet gjennom voksenopplæringskurs (Solstad 2000). I Statsbudsjettet for 1996 ser vi første gang at entreprenørskap blant ungdom blir karakterisert som et satsingsområde (Statsbudsjettet 1996):

Omstilling, produktutvikling og etablering av nye virksomheter er aktuelle og fremtidige utfordringer for norsk næringsliv. I denne sammenheng er det viktig å bygge opp entreprenørskap og ressursforståelse hos ungdom slik at flere kan være med å skape nye arbeidsplasser. Entreprenørskap er også utgangspunkt for bedre handlingskompetanse når ungdom skal skape et godt hjem, være konstruktive, skapende og aktive i fritid og i lokalmiljø

Det er flere årsaker til at satsing på entreprenørskapsopplæring ble et satsingsområde for EU og Norge på 1990-tallet. Vi kan nevne følgende viktige årsaker:

- Entreprenørskap har større betydning i et samfunn som i stadig sterkere grad påvirkes av en markedsorientering (Spilling 1998; Karlsen 2001)
- På begynnelsen av 1990-tallet var det lav vekst i europeisk økonomi og høy arbeidsledighet og man var på utkikk etter muligheter for å skape økt vekst og flere arbeidsplasser (Karlsen 2001; Europakommisjonen 2006a)
- På 1990-tallet var det funnet empiriske bevis for at entreprenørskapsutdanning bidro til å fremme foretaksmohet: Satsing på utdanning og entreprenørskapsopplæring er et langsiktig virkemiddel i forhold til å bedre Europas fremtidige konkurranseevne (Europakommisjonen 2006b)
- Opplæring i entreprenørskap var kjent fra andre land, særlig USA, og man kunne lære av deres erfaringer (Karlsen 2001)
- Entreprenørskapsopplæring bidrar til utvikling av generelle og spesifikke entreprenørielle egenskaper som kan være til fordel for samfunnet, ikke bare i næringslivssammenheng²

De siste årene har det vært et økende fokus på entreprenørskap generelt, og entreprenørskap blant unge spesielt. I 2003 la Regjeringen fram en plan for en helhetlig innovasjonspolitik, der de blant annet satte som mål at Norge skal være et av verdens mest nyskapende land (NHD 2003). Et av flere satsningsområder for å oppfylle planens mål var entreprenørskap og satsing på entreprenørskapsopplæring. I 2004 kom strategiplanen *Se mulighetene og gjøre noe med dem!* som handlet om entreprenørskap i utdanningen og var en oppfølging av innovasjonsplanen (UFD, KRD og NHD 2004). Målet er at det norske utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden når det gjelder opplæring i entreprenørskap.

En rekke forskningsmiljøer jobber i dag med entreprenørskap i utdanningen. Blant universitetene er NTNU og UiO viktige. Blant høgskolene finner vi BI, Høgskolen i Bodø, Høgskolen i Buskerud og NHH. Blant forskningsinstitusjonene er NIBR, Nordlandsforskning, NORUT, STEP-SINTEF, Trøndelag Forskning og Utvikling AS og Østlandsforskning sentrale miljøer. Blant andre forskningsmiljøer finner vi Kunnskapsparken Bodø.

1.3 Rapportens oppbygging

Målet med denne rapporten er å gi et innblikk i forskning på entreprenørskapsopplæring, med et særlig fokus på den norske forskningen i grunnskole og videregående skole.

I kapittel 2 går vi først kort gjennom ulike forståelser av entreprenørskap. Her ser vi også på hvilken mening begrepet er tillagt i den europeiske og norske satsingen på entreprenørskap i utdanningen. Deretter inntar vi et europeisk perspektiv. Her går vi gjennom hvilken rolle aktører

² Personlige egenskaper som har betydning for entreprenørskap, som kreativitet, samarbeidsevner, stå-på-vilje og evnen til å ta initiativ - kan være nyttig for enhver både i arbeidsforhold og i det daglige livet (Europakommisjonen 2006b). I Norge har flere studier påvist at entreprenørskapsopplæring bidrar til å utvikle slike egenskaper. Se for eksempel Johansen og Eide 2006a/b; Haugum 2005.

som EU, OECD, Nordisk Ministerråd og JAYE spiller innen satsingen på opplæring i entreprenørskap, samt at vi diskuterer noen komparative studier. I den siste delen foretar vi en diskusjon av norske nasjonale, regionale og lokale aktører og deres innsats i forhold til entreprenørskap i opplæringen.

I kapittel 3 diskuteres forskningen som er gjort på Ungt Entreprenørskaps (UE) konsepter. UE er den viktigste og mest innflytelsesrike aktøren når det gjelder entreprenørskap i utdanningen på grunnskole, videregående skole og høyskole/universiteter. I forskningsmiljøene har det vært stor interesse i forhold til å følge deres utvikling og vurdere effektene av deres arbeid.

I kapittel 4 foretas en kortfattet gjennomgang av relevant forskning på feltet. Deretter bruker vi statusen til å diskutere hva forskningen på entreprenørskapsopplæring kan konsentrere seg om i årene som kommer.

I Appendixet som følger etter referanselisten har vi laget en liste over noen sentrale prosjekter i forskning på opplæring i entreprenørskap.

2 Oversikt over feltet

I dette kapittelet begynner vi med å se på ulike forståelser av begrepet entreprenørskap og hvilken mening begrepet er tillagt i europeisk og norsk satsing på entreprenørskapsopplæring. Deretter inntar vi et europeisk perspektiv. Her går vi gjennom hvilken rolle aktører som EU, OECD, Nordisk Ministerråd og JAYE spiller innen satsingen på opplæring i entreprenørskap, samt at vi diskuterer noen komparative studier. I den siste delen foretar vi en diskusjon av norske nasjonale, regionale og lokale aktører og deres innsats i forhold til entreprenørskap i opplæringen.

2.1 Hva er entreprenørskap i utdanningen?

Entreprenørskap har på den ene siden blitt forstått ut fra et individfokus: Enkelte personer er mer oppmerksomme på nye ting og derfor oppdager de også nye forretningsmuligheter. Dette har ført til fokus på læringsprosesser og spesifikk kunnskap som enkeltpersoner besitter (Alsos et. al 2005). Samtidig har det også vært en forståelse av entreprenørskap ut fra systemtenkning: Entreprenører opptrer i sosiale sammenhenger og i samspill med andre, og for at man skal lykkes med entreprenøriell aktivitet må konteksten (sosial setting) skape rom for dette (ibid.). En slik forståelse finner man blant annet i studier av innovasjonsmiljøer (inkubatorer, regionale innovasjonssystemer) og klyngeteori, og her vektlegges kunnskapsoverføring, innovasjonspress og komplementaritet mellom enkeltpersoner, bedrifter, næringer osv.³

³ Den østerrikske økonomen Joseph A. Schumpeter er en av de store klassikerne for forståelsen av begrepene entreprenør og entreprenørskap. Han var blant annet opptatt av hva som påvirket den økonomiske utviklingen over tid, og vektla betydningen av entreprenøren (gründeren). Entreprenøren ble av Schumpeter sett på som en av drivkreftene i kapitalismen: Gjennom sin nyskapende kraft kunne entreprenøren bringe dynamikk inn i økonomien gjennom å etablere ny, lønnsom og bærekraftig aktivitet (Solstad 2000; Wikipedia 2006). En annen forståelse av drivkreftene i økonomisk utvikling finner vi i systemperspektivet ved forskningen på det vi kan kalle klynger. Klynger har en egen evne til å skape ny kunnskap, til innovasjon og kreativitet (Johnsen 2004). Økonomen Michael Porter (1998) har utviklet en klyngeteori der verdikjeden og strategiske allianser spiller en sentral rolle; klynger drives fram av at konkurransen i verdikjeden skaper positive eksternaliteter. I skandinavisk forskning på klynger tillegges nettverket, samarbeid og tillit større vekt enn Porters innovasjonspress. Her fokuseres det på at sosiale institusjoner, sosial trygghet, sosialt samspill, samt sosial kapital, tillit og fleksible organisatorisk former, har en positiv innvirkning på innovasjon og utvikling (Johnsen, 2004).

Det er opp gjennom årene gjort en rekke forsøk på å forstå/definere entreprenørskap ut fra et rent økonomisk perspektiv. Spilling (1998) definerer entreprenørskap som *utvikling av ny forretningsmessig virksomhet*. Solstad (2000) ser entreprenørskap i lys av entreprenøren, og sier at *Entreprenørskap er den prosessen som entreprenøren genererer og registrerer fra en ide blir skapt til tiltaket er iverksatt*.⁴ I den norske strategiplanen *Se mulighetene og gjøre noe med dem!* defineres entreprenørskap slik ut fra en økonomisk forståelse:

Entreprenørskap er en dynamisk og sosial prosess der individer, alene eller i samarbeid, identifiserer økonomiske muligheter og gjør noe med dem ved å etablere ny virksomhet (UFD, KRD og NHD 2004)

Men entreprenørskapsforståelsen i de Europeiske utdanningssystemene er bredere enn denne rene økonomiske forståelsen. Europakommisjonen slår fast at “undervisning i entreprenørskap” er mer enn opplæring i forretningsvirksomhet, de mener at entreprenørskapsopplæring må inkludere to ulike konsepter (Europakommisjonen 2004):

- Et spesifikt konsept for opplæring i hvordan et foretak etableres
- Et utvidet konsept for undervisning i gründerpregede holdninger og ferdigheter, som omfatter utviklingen av visse personlige egenskaper og ikke direkte fokuserer på etablering av ny virksomhet

Denne forståelsen av undervisning i entreprenørskap deles av norske myndigheter. I strategiplanen for satsing på entreprenørskap i utdanningssystemet stadfestes det at man må ha en bredere definisjon enn ren bedriftsetablering:

Entreprenørskap er en dynamisk og sosial prosess, der individer, alene eller i samarbeid, identifiserer muligheter, og gjør noe med dem ved å omforme ideer til praktisk og målrettet aktivitet, det være seg i sosial, kulturell eller økonomisk sammenheng (UFD, KRD, NHD 2004)

Entreprenørskapsopplæring omfatter utvikling av personlige egenskaper, formell kunnskap, samt holdninger (UFD, KRD og NHD 2004; Europakommisjonen 2004; Solstad 2000):

- Generelle entreprenørielle egenskaper
 - Kreativitet, nysgjerrighet, evner til samarbeid, god selvtilit, initiativrik innstilling, risikovilje, evner for problemløsning, ansvarsfølelse mm
- Spesifikke entreprenørielle egenskaper
 - Kunnskap og ferdigheter om hva som må gjøres for å etablere og drifte en ny virksomhet: Se muligheter (ressurser/market), ha innsikt i produksjonsmetoder, kunnskap om økonomi, kjennskap til lover/regelverk osv.
- Holdninger
 - Bevissthet om *selvstendig næringsdrivende* som en mulig karriere

⁴ Ifølge Solstad (2000) har vi følgende forståelse av hva en entreprenør er: *Entreprenøren er en person som ser nye muligheter til økonomisk lønnsom virksomhet, som har nødvendig kunnskap og innsikt til å få i gang en nyskapende prosess, som tror på at han kan gjennomføre innovasjonen, og som er tilstrekkelig motivert til å stå på til oppgaven er løst tross den uvisshet og risiko som måtte ligge i tiltaket.*

2.2 Det europeiske perspektivet

Vi ser på tre internasjonale aktører og gjennomgår deretter et utvalg av komparative studier.

2.2.1 Viktige aktører

Vi har her valgt å diskutere tre viktige internasjonale aktørers tilnærming til entreprenørskap:

- Den Europeiske Union (EU)
- Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD)
- Organisasjonen Junior Achievement - Young Enterprise Europe (JA-YE Europa)

Den Europeiske Union

Lisboa-strategien fra 2000 slo fast at innen 2010 skulle EU bli den mest dynamiske og konkurransedyktige kunnskapsbaserte økonomien i verden. Flere ganger har EU understreket betydningen av entreprenørskap og entreprenørskapsopplæring for å nå dette målet (Europakommisjonen 2003; 2006b). I etterkant av Lisboa-strategien har Europakommisjonen laget en handlingsplan for entreprenørskap der man ser på hvordan utdanningssystemet kan spille en sentral rolle for å skape en entreprenørskapskultur (Europakommisjonen 2004). I denne handlingsplanen diskuteres entreprenørskap på ulike utdanningsnivåer.

- Entreprenørskapsopplæring i grunnskolen
 - Fokus på utvikling av generelle entreprenørielle egenskaper: Kreativitet, initiativ og selvstendighet
- Entreprenørskapsopplæring i ungdomsskolen
 - Fokus på holdninger (selvstendig næringsvirksomhet som en mulig karriere) og opplæring gjennom praktiske øvelser (mini-foretak)
- Entreprenørskapsopplæring i videregående skole
 - Fokus på spesifikke entreprenørielle egenskaper: Opplæring i etablering og drift av en virksomhet, utarbeiding av forretningsplan og ferdigheter i å identifisere og vurdere forretningsmuligheter
- Entreprenørskapsopplæring på høyskole/universitetsnivå
 - Fokus på spesifikke entreprenørielle egenskaper: Etablering av virksomheter bør være et tilbud som er åpent for alle studenter siden entreprenørpregede evner og ferdigheter trengs på alle virksomhetsområder
- Samarbeid mellom undervisningsinstitusjoner og næringslivet
 - Tiltak blir ofte truffet på lokalt nivå og bør involvere samarbeid mellom skole og lokale virksomheter/bransjeorganisasjoner
- Opplæring av lærere i konseptet entreprenørskap
 - Kan gis både som en del av undervisningsplanen i lærerutdanningen og som en videregående opplæring tilgjengelig i løpet av karrieren.

Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling

OECD har en sentral rolle innen forskning og spredning av kunnskap om entreprenørskap generelt og om entreprenørskapsopplæring spesielt. Organisasjonen har en rådgivende rolle i forhold til myndighetene i medlemslandene, og det innebærer at de kommer med anbefalinger i forhold til medlemslandenes satsing på utdanning og herunder hvilken rolle entreprenørskapsopplæring bør spille. OECD har satt fokus på entreprenørskapsopplæring i mange år (Spilling et al 2002), og i nyere tid har OECD forsøkt å få entreprenørskapsopplæring opp på den politiske dagsorden gjennom publikasjonen *Putting the Young in Business - Policy Challenges for Youth Entrepreneurship* (OECD 2001), konferansen *Fostering Entrepreneurship: The Role of Higher Education* i 2005, og de diskuterer satsingen på entreprenørskapsopplæring i sin gjennomgang av OECD-landenes karriererådgivning.⁵ OECD mener at (Athayde 2004; OECD 2001/2002; Stevenson 2005):

- I forhold til høye arbeidsledighetsrater blant unge bør myndighetene fokusere på holdninger til entreprenørskap og opplæring i entreprenørskap
- Det å skape en entreprenørskapskultur er viktig i forhold til å skape økonomisk vekst og arbeidsplasser, samt i forhold til å sikre at ungdom spiller en sentral rolle i samfunnet
- Opplæring i entreprenørskap har en sentral rolle både i forhold til å skape gode entreprenørskapsholdninger og en kultur for foretaksomhet
- I en lengre rekke råd om entreprenørskapsopplæring sier OECD følgende:
 - o Dess tidligere dess bedre
 - o Må inkludere både kunnskap og praksis
 - o Bør være tverrfaglig
 - o Lærerne må være aktive og lokalt næringsliv bør inkluderes

JA-YE Europa

JA-YE Europa er en fusjon av nettverkene Young Enterprise Europe og Junior Achievement International. JA-YE Europa har underorganisasjoner i 40 medlemsland, og i Norge er Ungt Entreprenørskap en del av nettverket (JA-YE Europa 2006).⁶

JA-YE designer entreprenørskapsprogrammer for barn og ungdom mellom 6 og 30 år, og disse programmene implementeres i partnerskap mellom skole og lokalt næringsliv. Hensikten er å styrke utbredelsen av en entreprenørpreget mentalitet hos unge mennesker. JA-YEs programmer er basert på “læring gjennom erfaring”, og medlemsorganisasjonene har utviklet programmer både for grunnskole, ungdomsskole, videregående skole og universiteter. Europeiske arrangementer blir også organisert med jevne mellomrom.

⁵ Her får Norge blant annet gode skussmål for satsingen på entreprenørskapsopplæring (OECD 2002).

⁶ Vi skal se nærmere på forskningen på Ungt Entreprenørskap i kapittel 3.

2.2.2 Komparative studier

Det har de siste årene blitt gjennomført en rekke sammenlignende studier med fokus på entreprenørskapsopplæring. Vi skal her kort gå gjennom noen av resultatene fra disse studiene.

- *Global Entrepreneurship Monitor*
- Eurobarometers studie *Entrepreneurship*
- *Best Prosedyre*
- *Enterprise 2010 – the Next Generation*
- Europakommisjonens studie av *ungdomsbedrifter (mini-companies)*
- *Entreprenørskap i de nordiske skoler*
- *Entrepreneurial learning & academic spin-offs*

Global Entrepreneurship Monitor

Det internasjonale forskningsprosjektet Global Entrepreneurship Monitor (GEM) undersøker variasjoner mellom nivået på entreprenørskap mellom 35 land. Hvert land oppnevner eksperter som vurderer nivået på entreprenørskap. I 2005 var 20 av landene i studien fra Europa (Kolvereid et. al 2006).

- I forhold til nivået på entreprenøriell aktivitet er resultatet for Europa relativt dårlig sammenlignet med de andre 15 landene
 - I en rangering av entreprenøriell aktivitet fra høyest til lavest finner vi det første europeiske landet (Island) først på en 10. plass
 - Bare 3 av 20 land fra Europa har en større andel entreprenøriell aktivitet enn gjennomsnittet for alle 35 landene (Island, Irland og Norge).
- Et annet sentralt funn i studien er at entreprenørskap i rike land, det vil si de fleste europeiske land, i hovedsak skyldes ”muligheter” heller enn ”nødvendighet”
 - Årsaken til at en person er involvert i et entreprenøriell aktivitet kan være et ønske om å utnytte en forretningsmulighet eller at det ikke foreligger noen bedre jobbalternativer
 - Mens mange gründere i utviklingsland i Sør-Amerika, Asia og Afrika starter bedrifter fordi det ikke finnes noen alternativ sysselsetting, er entreprenørskap som skyldes nødvendighet lite utbredt i de fleste europeiske land.

Entrepreneurship

I studien *Entrepreneurship* intervjuet Eurobarometer personer over 25 år i 30 land når det gjaldt deres syn og holdninger til entreprenørskap. Til sammen ble 18500 personer intervjuet i EU25 og noen av resultatene er (Sofres 2004):

- Majoriteten av respondentene har aldri tenkt på bli entreprenører
 - I EU25 sier 6 av 10 at de aldri har tenkt på å bli entreprenører
- Respondentene er delt i spørsmålet om å være arbeidstaker eller selvstendig næringsdrivende
 - I EU25 sier 45 prosent at de vil være selvstendig næringsdrivende

- o I EU25 sier 50 prosent at de vil være arbeidstakere
- I EU25 ønsker 1 av 3 å bli selvstendig næringsdrivende innen fem år
- I EU25 sier 7 av 10 at det er vanskelig å etablere bedrift på grunn av komplekse administrative prosedyrer

Best prosedyre

Gjennom prosjektet *Best prosedyre* har Europakommisjonen fått eksperter fra EU15 og Norge til å vurdere entreprenørskapssatsingen i utdanningssystemet i deres respektive land. Noen av konklusjonene fra sluttrapporten er følgende (Europakommisjonen 2002):

- I de fleste land er det et politisk engasjement på regjeringsnivå og i departementene med tanke på å fremme undervisning i entreprenørskap innenfor utdannelsessystemet
- Tiltak med tanke på å fremme utviklingen av entreprenørielle holdninger gjennomføres i begrenset grad⁷
- Evalueringer av disse tiltakene blir gjort uregelmessig, og utviklingen av indikatorer og innsamling av kvantitative data er fortsatt svært begrenset
- Forbindelser mellom skoler og forretningslivet med sikte på å fremme entreprenørskap er godt utviklet i de fleste land
- Tilbudet av spesifikk undervisning for lærere i entreprenørskap er utilstrekkelig og er en vesentlig hindring for innføring av konseptet entreprenørskap i skolen

Enterprise 2010 – the Next Generation

Gjennom undersøkelsen *Enterprise 2010 – the Next Generation* fikk over 10000 ungdommer i alderen 15 til 19 år i 26 europeiske land anledning til å fortelle om sine holdninger til entreprenørskap (Frydenlund 2006). Respondentene inkluderte både ungdom som hadde deltatt i organisasjonen JA-YE Europa sine aktiviteter, og ungdom som ikke hadde vært med i entreprenørskapsprogrammer.⁸ Vi skal se på noen av resultatene for tidligere deltakere i entreprenørskapsprogrammer (ibid.):

- I gjennomsnitt sier 8 av 10 at de vil vurdere å skape sin egen bedrift
- I gjennomsnitt mener 8 av 10 at de gjennom entreprenørskapsopplæring har lært hva entreprenørskap handler om
- I gjennomsnitt mener 8 av 10 at de gjennom entreprenørskapsopplæring har fått økt sine evner for problemløsning og at de har lært at samarbeid er veien til suksess
- I gjennomsnitt sier 6 av 10 at de gjennom entreprenørskapsopplæring har fått økt selvtillit

⁷ De fleste elever/studenter har ikke mulighet for å delta på kurs og program for entreprenørskap. Situasjonen er best på videregående skole der en rekke tiltak iverksettes, i grunnskolen iverksettes det sjelden tiltak, mens undervisning i entreprenørskap på høyskole/universitetsnivå er rettet mot de som studerer økonomi og forretningsvirksomhet (Europakommisjonen 2002).

⁸ JA-YE Europa har nettverksorganisasjoner i 41 medlemsland og 1.7 millioner studenter har deltatt i deres programmer. I Norge er medlemsorganisasjonen Ungt Entreprenørskap (JA-YE 2006).

Studie av ungdomsbedrifter

I Europakommisjonens rapport (2005) om ungdomsbedrifter (mini-companies) i videregående skole foretas en evaluering av JA-YEs ungdomsbedrifter rundt i Europa. Rapporten er svært positiv til slike tiltak og diskuterer også utfordringer knyttet til implementeringen av ungdomsbedrifter (ibid):

- Det er en flora av ungdomsbedriftskonsepter som gir ungdommer en unik erfaring
 - o 82 programmer i 24 land
 - o Mer enn 200 000 ungdommer deltar hver år
 - o Det er en god balanse mellom antallet jenter og gutter som deltar
- Suksessen til ungdomsbedriftskonseptet skyldes
 - o Nært samarbeid mellom skole og næringsliv
 - o Fleksibilitet i forhold til studieretninger og muligheter for lokale tilpasninger
 - o Elevenes entusiasme og motivasjon
 - o Potensialet som ligger i å "åpne opp for" ungdommenes evner
- Ungdomsbedriftskonseptet bidrar til økt entreprenøriell aktivitet
 - o Studier av tidligere deltakere i Norge og Sverige underbygger dette
- Generelle utfordringer i forhold til videre vekst i ungdomsbedriftskonsepter er:
 - o Administrative barrierer
 - o Ikke nok fleksibilitet i utdanningssystemet
 - o Finansiering
 - o Lærerne belønnes ikke for deres ekstrainsats
 - o Lærerne må ha videreutdanning for å undervise i entreprenørskapsopplæring
 - o Antallet frivillige mentorer fra næringslivet
 - o Ikke nok støtte fra utdanningsmyndighetene

Entreprenørskapsopplæring i Norden

Nordisk Ministerråd har vært ganske aktive i forhold til å sette entreprenørskapsopplæring på dagsorden, både i forhold til praktiske prosjekter og vurderinger av de Nordiske lands satsing på entreprenørskap. Særlig to prosjekter peker seg ut.

Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom var et fireårig utviklingsprosjekt (1997-2000) der de fem nordiske landene deltok. Prosjektet fikk en positiv vurdering (Landråk 2000):

- For 3 av 4 deltakerskoler ble entreprenørskapsarbeidet styrket gjennom prosjektet
- Elevene som deltok uttrykte at de satte pris på entreprenørielle arbeidsformer/metoder
- Prosjektet utviklet en entreprenørskapsdidaktikk, der viktige faktorer var elevmedbestemmelse, tverrfaglighet, problembasert innlæring, prosjektorganisering og sektorovergripende tiltak med samarbeid mellom skole og arbeidsliv/lokalmiljø
- På den negative siden lyktes bare 1 av 3 skoler fullt ut med å forankre entreprenørskap som utdanningsmål i skolens policy og praksis og i skolens ledelse

I etterkant av prosjektet *Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom* initierte Nordisk Ministerråd et nytt prosjekt kalt *Entreprenørskap i de nordiske skoler*. Nordlandsforskning

foretok en kartlegging der man diskuterte hvilke strategier de Nordiske land har valgt i forhold til å introdusere entreprenørskap som læringsmål. De konkluderte med følgende (Karlsen 2001):

- Entreprenørskapsopplæring i de nordiske skolene har særlig lagt vekt på å styrke generelle entreprenørielle egenskaper
- Entreprenørskapsopplæring er en del av en generell satsing mot endrede arbeidsformer i skolen: "Alle" nordiske skoler arbeider m.a.o. med entreprenørskap gjennom å fremme elevenes selvstendighet, kreativitet, samarbeidsevne, ansvarsbevissthet m.m.
- I den grad det drives tradisjonell entreprenørskapsopplæring i Norden er dette basert på lokale initiativ med støtte fra frivillige organisasjoner og arbeidslivsorganisasjoner

Entrepreneurial learning & academic spin-offs

Nordic Innovation Centre utga i 2005 en rapport om entreprenøriell læring i akademiske miljøer i Norden (Nordic Innovation Centre 2005). I rapporten har forfatterne forsøkt å kartlegge hvordan kunnskap om entreprenørskap utvikles i skjæringsfeltet mellom akademia og næringslivet, samt hvordan akademikere kan tilegne seg entreprenøriell kunnskap for å kommersialisere nye ideer og innovasjoner. Studien inkluderer blant annet en empirisk case-studie av 8 nordiske akademiske "spin-off"-virksomheter. Vi skal gjengi noen av resultatene:

- Det finnes totalt 35 ulike entreprenørskapsprogrammer i Norden
 - o 15 i Sverige, 10 i Norge, 6 i Finland og 3 i Danmark
 - o Halvparten er masterprogrammer og halvparten på bachelornivå
- Det er forskjeller mellom landene når det gjelder struktur og innhold i programmene
 - o I Finland og Danmark er entreprenørskapsopplæring ofte en del av business-studier og følger lik pedagogisk struktur som andre akademiske utdannelser
 - o I Sverige og Norge er det til dels stor variasjon i struktur og innhold
- Analysen av programmene i Norden peker på følgende utfordringer:
 - o Mange av programmene har sterkere fokus på ledelse enn på entreprenørskap og nyetablering, d.v.s. man forveksler ledelse og entreprenørskap
 - o Tradisjonelle pedagogiske læringsstrategier dominerer, og dette er ikke en god nok læringsstrategi for å øke forståelsen av de komplekse prosessene man møter når man skal identifisere og utvikle nye forretningsideer
 - o Et annet problem er at mange i programmer utplasseres studentene i etablerte virksomheter, og får derfor ikke erfare utfordringene med å danne egen bedrift
 - o Noen programmer fokuserer på studentdrevne utviklingsprosjekter, og noen få universiteter bruker også egne forskningsresultater - forfatterne anbefaler å bruke en slik kanal for akademisk entreprenørskap mer aktivt
 - o Entreprenørskap studeres ofte separert fra andre fag
 - o For få lærere har egne erfaringer i det å starte ny virksomhet, og forfatterne anbefaler å bruke flere lærere med egne entreprenørskaperfaringer for å øke kvaliteten på og relevansen av programmene

2.3 Det norske perspektivet

Den norske satsingen på entreprenørskapsutdanning involverer en rekke aktører.⁹ For å oppnå en helhetlig og langsiktig satsning på dette området må de ulike aktørene samhandle og koordinere sin innsats. Vi kan skille mellom aktører på fire nivå.

- Internasjonale aktører
- Aktører på nasjonalt nivå
- Aktører på regionalt nivå
- Aktører på lokalt nivå

Vi har allerede sett på internasjonale aktører som OECD, EU og JA-YE Europa. OECD og EU har gjennom sin policy på entreprenørskapsområdet i stor grad påvirket den norske satsingen, mens JA-YE Europa har hatt innvirkning på måten den største norske tilbyderer av entreprenørskapsopplæring i Norge, Ungt Entreprenørskap, driver sine opplæringsprogram. Vi skal her se nærmere på de norske aktørene på nasjonalt, regionalt og lokal nivå.

2.3.1 Nasjonale aktører

På nasjonalt nivå er de viktigste aktørene:¹⁰

- Departementene
 - o Kunnskapsdepartementet
 - o Kommunal- og regionaldepartementet
 - o Nærings- og handelsdepartementet
- Ytre og underliggende etater
 - o Utdanningsdirektoratet
- Selvstendige aktører
 - o Ungt Entreprenørskap

I motsetning til de andre nordiske land der tradisjonell entreprenørskapsopplæring stort sett er basert på lokale initiativ med støtte fra frivillige organisasjoner og arbeidslivsorganisasjoner, har norske myndigheter en sterk rolle i entreprenørskapsaktiviteten i skolen. Norge holder i større grad fast på entreprenørskapsbegrepet og har en omfattende og nokså bevisst satsing på feltet. Av departementene er det Kunnskapsdepartementet som jobber tettest opp mot entreprenørskapsopplæring. Utdanningsdirektoratet er Kunnskapsdepartementets utøvende organ og har ansvaret for utviklingen av grunnskole og videregående opplæring.

⁹ Viktige aktører er sett på i UFD, KRD og NHD 2004, Johansen og Eide 2006a og Rotefoss et al 2005.

¹⁰ I tillegg til disse aktørene spiller en rekke interesseorganisasjoner (NHO, LO, KS, Elevorganisasjonene, Lærerorganisasjonene) en rolle. Vi skal holde dem utenom, ikke fordi deres rolle er irrelevant, men fordi forskningen har vært mangelfull i forhold til disse organisasjonenes rolle. Vi vet for eksempel at mye av samarbeidet som foregår mellom skoler og lokalt arbeids- og næringsliv er organisert gjennom NHOs partnerskapsavtaler, men tiltak som partnerskapsavtalene er ikke evaluert.

Utdanningsdirektoratet og Kunnskapsdepartementet er gjennom sine roller særlig opptatt av hvordan entreprenørskapsopplæring kan bidra til å utvikle nye undervisningsmetoder som kan gi barn og unge anledning til personlig utvikling, evne til å se og utnytte muligheter i økonomisk, sosial og kulturell sammenheng, samt tro på egne skapende krefter.

I Kommunal- og regionaldepartementet er man nødvendigvis særlig opptatt av det lokale og regionale perspektivet i forhold til entreprenørskapsopplæring. I samarbeidet mellom skole og lokalt nærings- og samfunnsliv får barn og unge gjennom opplæring i entreprenørskap et innblikk i lokalt nærings- og kulturliv.

Nærings- og handelsdepartementet er særlig opptatt av opplæring i entreprenørskap knyttet til mulige effekter i forhold til det å fremme en kultur for entreprenørskap. Entreprenørskap spiller en positiv rolle i forhold til å skape økonomisk vekst og nye arbeidsplasser, og andelen som senere blir entreprenører er mye høyere for ungdom som har gjennomført entreprenørskapsopplæring sammenlignet med de som ikke har hatt slik opplæring. I tillegg er det slik at entreprenørskapsopplæring kan bidra til utvikling av egenskaper som er viktig i et samfunns- og arbeidsliv som preges av innovasjon og omstilling og der kunnskap og samarbeid er viktige evner.

Ungt Entreprenørskap (UE) ble etablert som en ideell forening i 1997. UE har en sentral administrasjon og lokalavdelinger med egne styrever og ansatte i alle landets fylker. Det er fylkesleddene i organisasjonen som står for arbeidet ut mot skolene, og i de fleste fylker er UE det eneste organiserte tiltaket innenfor entreprenørskap i opplæring og utdanning. UE tilbyr i dag programmer for samtlige utdanningstrinn. Vi skal komme tilbake til UE i kapittel 3.¹¹ Vi skal nå foreta en kort gjennomgang av den nasjonale strategien for opplæring i entreprenørskap.

Ifølge Karlsen (2001) kan vi forstå tre argumenter for den norske, og muligens også den europeiske, satsingen på entreprenørskapsopplæring: Det handler om å øke potensialet for bedriftsetablering, tilpasse ungdommer til det nye globale kunnskapssamfunnet, og skape selvstendige, kreative og ansvarsfulle individer. De siste tre tiårene kan vi skille mellom tre typer entreprenørskapsfremmende tiltak i skole og utdanning (Solstad 2000):

¹¹ En liten del av entreprenørskapsopplæring i Norge utføres og organiseres av andre aktører enn Ungt Entreprenørskap og offentlige aktører. Fire av disse selvstendige aktørene er Gründerskolen, SIMU-bedrift, Europrise og InnovationNet. Gründerskolen er koordinert av Senter for entreprenørskap ved UiO, og er et samarbeid mellom alle universitetene og en rekke høyskoler. Her tilbys et ettårig studie med introduksjonsemne i innovasjon og bedriftsetablering, et utenlandsopphold med fokus på forretningsutvikling, og et oppsummeringsemne med skriftlig oppgave (Gründerskolen 2006). SIMU-bedrift er et pedagogisk verktøy for trening i entreprenørskap og drift av virksomhet. SIMU-bedrift er simulerte bedrifter med fiktive vareleveranser og penger (SIMU-bedrift 2006). Europrise er et nasjonalt samarbeidsprosjekt med i regi av Kunnskapsparken Bodø. Her tilbys et ettårig kompetansegivende bedriftsetableringsprogram for ungdom mellom 19 og 35 år (Europrise 2006). InnovationNet ble startet i 2001 og er et samarbeidsprosjekt mellom flere høyskoler. Målene er å bidra til kompetanseøkning innen innovasjon og forretningsutvikling i institusjonene og bidra til utvikling av kommersialiserings- og nyskappingsnettverk mellom deltakende institusjoner (InnovationNet 2006).

- Voksenopplæring og arbeidsmarkedstiltak (fra 1970-tallet)
- Entreprenørskap i grunnopplæring (fra 1970-tallet)
 - De første prosjektene handlet om å frigjøre skolen fra teoretiske/standardiserte rammer, og et ønske om å fokusere på kultur-, samfunns- og arbeidsliv i de mer primærnæringsdominerte områdene av landet¹²
- Entreprenørskapsopplæring innen høyere utdanning (fra 1980-tallet)
 - I de fleste tilfellene der slike opplegg kom inn i studieprogram var det snakk om kortere kurs innen større studier (ingeniør- og økonomiutdanning).

Tross at man ikke har brukt begrepet entreprenørskap er det slik at den norske skolen de siste 20 årene har fokusert på å øke den generelle entreprenørielle handlingskompetansen. Dette har skjedd både gjennom å tilrettelegge for meningsfull og aktiv læring knyttet til næringsliv og tjenesteyting i samfunnet (Solstad 2000). Både Mønsterplanrevisjonen av 1987 (M87) og Læreplan97 (L97) av 1993 setter for eksempel entreprenørielle kvaliteter høyt.¹³ Men det er i særlig grad etter årtusenskiftet at entreprenørskapsopplæring har blitt et satsingsområde. Som nevnt i innledningen la regjeringen i 2003 fram en plan for innovasjonspolitikken, der man lanserte følgende visjon:

Norge skal være ett av verdens mest nyskapende land, der bedrifter og mennesker med pågangsmot og skaperevne har gode muligheter til å utvikle lønnsom virksomhet (NHD 2003).

Entreprenørskap er ett av fem områder som omfattes av innovasjonsplanen, og for å fremme en bedre kultur for innovasjon og nyskaping ønsker myndighetene å satse på de unge. Kort fortalt er det både den forrige og nåværende regjeringens visjon at utdanningssystemet i Norge skal bli blant de beste i verden når det gjelder opplæring i entreprenørskap.

Barn og ungdom må få tro på egne skapende krefter og evnen til å se og bruke lokale ressurser som grunnlag for utvikling av arbeidsplasser. De må få se og oppleve at kreativitet, pågangsmot og samarbeidsevne er viktige elementer både på skolen, i hjemmet og i fritiden. Regjeringens mål er at stadig flere elever, lærlinger og studenter skal få både praktisk og teoretisk innsikt i entreprenørskap (UFD, KRD og NHD 2004).

Noe av kritikken mot den nasjonale strategien for entreprenørskap i utdanningen er at opplæring i entreprenørskap må konkurrere med andre gode tilbud om å få innpass i skolehverdagen. Johansen og Eide (2006a) konstaterer at en viktig flaskehals for videre spredning og forankring av entreprenørskapsopplæring er mangelen på sentrale føringer, og det gjør at det blir opp til de enkelte skoleledelser å bestemme i hvor stor grad de vil vektlegge entreprenørskap i utdanningen.¹⁴ Når dette er sagt så må det nevnes at *L06 Kunnskapsløftet* gir mange åpninger for

¹² Eksempler på prosjekter er: Lofotprosjektet (1973-76), Rødøyprosjektet (1975-80), Loppaprosjektet (1975-80), Alternativt skoletilbud (1974-79), Skolen i nærmiljøet (1981-84), Skole og samfunn (1980-85), og Distriktsaktiv skole (1990-årene) (Solstad 2000; Karlsen 2001).

¹³ Ved L97 har begreper som aktiv læring, kreativitet og elevansvar kommet inn og prosjektarbeid har kommet inn som metode (Solstad 2000).

¹⁴ For eksempel har Utdanningsdirektoratet ikke utarbeidet "Rundskriv" med retningslinjer relatert til satsing på entreprenørskap i utdanningen, og det er ulik praksis fylkesmennene imellom hvorvidt man oppfordrer kommunene å ha entreprenørskap i kvalitetsutviklingsplaner (Johansen og Eide 2006a).

opplæring i entreprenørskap, og at både for Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet er entreprenørskapsopplæring et satsingsområde.

Den nåværende regjeringen (Stoltenberg II) har videreført og videreutviklet arbeidet innen entreprenørskapsopplæring. I deres revidering av strategiplanen for entreprenørskap i utdanningen (KD, KRD, NHD 2006) går det frem at satsingen skal få løft frem mot 2008. Revisjonen inneholder blant annet 19 tiltak innen grunnopplæringen, høyere utdanning og lærerutdanningen, deriblant utviklingen av et helhetlig programfag i entreprenørskap som en del av videregående opplæring fra høsten 2007.¹⁵ Med dette undervisningstilbudet innen entreprenørskap og bedriftsutvikling har man kommet enda et stykke på vei når det gjelder satsingen på entreprenørskapsopplæring.

En annen diskusjon er spørsmålet om myndighetene gjennom å utvide begrepet entreprenørskap fra det rent økonomiske i realiteten har omdefinert entreprenørskap til all form for nyskaping innen økonomi, det sosiale rom, i kulturen, i hjem, skole og samfunn (Karlsen 2001). Spilling (et al 2002) poengterer i sin gjennomgang av entreprenørskap som potensiell strategi for regional utvikling om skolen er tydelig nok i forhold til å fokusere på forretningsstrategier og det konstateres at forretningsrelaterte prosjekter er lite utviklet.¹⁶ Vi skal ikke ta stilling det komplekse spørsmålet som nødvendigvis må reises i forhold til denne typen diskusjoner: Er det skolens oppgave å utdanne entreprenører eller er det skolen oppgave å utvikle ungdommenes generelle entreprenørielle egenskaper som selvstendighet, vilje til å ta ansvar og kreativitet?

I den reviderte strategiplanen av 2006 ser man klart at entreprenørskapsopplæring skal oppfylle mange av de ulike perspektivene som vi tidligere har pekt på. Vi ser også en tendens til at skolen nå både skal fokusere på generelle og spesifikke entreprenørielle egenskaper, mens man tradisjonelt i liten grad har vektlagt entreprenøren i betydningen av bedriftsetablerer. Følgende sitater fra den reviderte versjonen av *Se muligheten og gjør noe med dem!* illustrerer de mange mål med den norske strategien for entreprenørskapsopplæring (KD, KRD, NHD 2006).

Satsingen på entreprenørskapsopplæring involverer en rekke aktører:

Vi ser at interessen for entreprenørskapsopplæring øker og at det er stor interesse for skapende virksomhet i vårt samfunn. Mange krefter bidrar til dette både nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.

Satsingen på entreprenørskapsopplæring skal bidra til utvikling av entreprenørielle egenskaper:

¹⁵ Da SV var opposisjonsparti foreslo man at entreprenørskap skulle bli et tverrfaglig emne- og opplæringsmetode i grunnopplæringen (Reikvam et al 2005). Den gang vant ikke SV frem med sitt forslag, da Stortinget mente skoleeierne måtte få stå fritt til å velge hvordan temaet skulle integreres i opplæringen ved hver enkelt skole. Nå er SV i posisjon, og i september 2006 kunngjorde kunnskapsminister Øystein Djupedal at fra høsten 2007 skal Norge ha et helhetlig programfag i entreprenørskap som en del av videregående opplæring (Gimmestad 2006).

¹⁶ Spilling (et al 2002) foreslår blant annet at alle elever i grunnskole og videregående skole gis obligatorisk opplæring i elementære forretningsmessige prinsipper, obligatorisk innføring i relevant næringslivskunnskap og kontakt med lokalt næringsliv, samt reelt tilbud om entreprenørskapsopplæring og praksis gjennom arbeid med elevbedrift/ungdomsbedrift.

Vi må satse på de unge! Barn og ungdom må få tro på egne skapende krefter. De må oppleve at kreativitet, pågangsmot og samarbeidsevne blir høyt verdsatt, og at de kan skape verdier og arbeidsplasser for seg selv og andre.

Satsingen på entreprenørskapsopplæring har et arbeidslivs- og distriktspolitisk perspektiv:

Entreprenørskap i utdanningen gir anledning ... til å skape lønnsomme arbeidsplasser, livsgrunnlag og verdier i alle deler av landet og bidrar dermed til å sikre bosettingen.

Satsingen på entreprenørskapsopplæring skal favne ”alle” elevene:

Vi vil at elevene skal få delta i elevbedrifter, oppsøke læringsarenaer utenfor skoleporten, ha entreprenørskap som en del av grunnopplæringen i skolen og få en grunnleggende forståelse av hvordan samfunnet fungerer.

Satsingen på entreprenørskapsopplæring skal skape en entreprenøriell kultur:

Det er viktig å skape en positiv holdning til entreprenørskap og en positiv innstilling hos entreprenørene. Vi vil derfor fremme en kultur for nyskaping og entreprenørskap i opplæringen.

2.3.2 Regionale og lokale aktører

Viktige regionale og lokale aktører er:

- Regionalt nivå
 - Fylkeskommunen
 - Fylkesmannen
- På lokalt nivå har vi
 - Kommunen
 - Utdanningsinstitusjonene (grunnskoler og ungdomsskoler, videregående skoler, høyskoler/universiteter, lærerhøgskolen)
 - Lokale aktører (lokalt arbeids- og næringsliv, kulturlivet med mer)

Vi har valgt å se på de regionale og lokale aktører samlet. Dette valget er tatt fordi skoleeierne finnes på både lokalt og regionalt nivå, det vil si fylkeskommunen og kommunen. Vi har her foretatt en inndeling der vi ser på skoleeierne og forvaltningen samlet, deretter tar vi for oss hver enkelt av utdanningsinstitusjonene, samt samarbeidet mellom skole og næringsliv.

Skoleeierne og forvaltningen

Når det gjelder rollen til skoleeierne fylkeskommunen og kommunen, samt forvaltningen ved fylkesmannen, er det foretatt få studier av deres bidrag til entreprenørskapsopplæring. Østlandsforskning diskuterer i delrapport 2 av følgeforskningen av Ungt Entreprenørskap rollen til fylkeskommunen og fylkesmann (Frydenlund og Eide 2005), mens Kunnskapsparken Bodø ser på kommunenes rolle i deres kartlegging entreprenørskap i grunnskolen (Rotefoss et. al 2005). Blant funnene til Østlandsforskning og Kunnskapsparken Bodø finner vi følgende om rollen til fylkesmann, fylkeskommune og kommune i forhold til opplæring i entreprenørskap.

- Fylkesmannen (Frydenlund og Eide 2005):

- Fylkesmannen utarbeider årlige rapporter om skolesituasjonen i de enkelte fylkene på bakgrunn av fast mal: Entreprenørskap er ikke en del av denne malen og entreprenørskapsaktiviteter blir derfor kun rapportert sporadisk
 - Fylkesmennene mener at entreprenørskapsbegrepet må ses i forhold til å sette fokus på nyskapende og positive holdninger som fører til entreprenørskap i sosial, kulturell og økonomisk sammenheng
- Fylkeskommunen (Frydenlund og Eide 2005):
 - Fylkeskommunene ser entreprenørskapsopplæring som et viktig satsingsområde i forhold til regional utvikling: I fylkeskommunens rolle som regional utviklingsaktør ligger en ”partnerskapsmekanisme” på regionalt nivå som har gitt utstrakt samarbeid med organisasjoner som NHO og UE
 - Entreprenørskap i utdanningen får en stadig tydeligere rolle i utviklingsstrategier og planer på regionalt nivå, men entreprenørskapsopplæring varierer mellom fylkene
- Kommunen (Rotefoss et. al 2005):
 - Det synes som om kommunene har en positiv holdning til entreprenørskap i opplæringen, men at disse positive holdningene ikke følges opp av praktisk tilrettelegging og ressurstilgang

Grunnskolen

Målet er at det norske utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden når det gjelder opplæring i entreprenørskap. For å få dette til er det viktig at utdanningsinstitusjonene legger til rette for entreprenørskap i utdanningen.

Rotefoss (et. al 2001) har foretatt en kartlegging av entreprenørskapskompetansen i den norske grunnskolen. Her ser man på i hvilken grad entreprenørielle egenskaper stimuleres, i hvilken grad entreprenørskapskunnskap og -ferdigheter er utbredt, og i hvilken grad Regjeringens målsettinger er oppnådd i den norske grunnskolen. Resultatene fra studien er basert på en spørreundersøkelse der over 900 av 3100 grunnskoler deltok.

- Det er de generelle entreprenørielle egenskapene som prioriteres i undervisningen:
 - Elevmedvirkning og kreativitet beskriver i stor grad entreprenørskapsarbeidet i grunnskolen, og 9 av 10 skoler rapporterer at entreprenørielle egenskaper fremmes gjennom generell undervisning
- Ferdigheter i entreprenørskap
 - Nesten 1 av 2 skoler har elevbedrifter og 1 av 3 har partnerskapsavtaler med næringslivet, men samtidig er det slik at ved 6 av 10 skoler er færre enn halvparten av lærerne bevisste på hvorfor skolen har entreprenørskap i undervisningen
- Regjeringens mål for entreprenørskapsopplæring er i liten grad oppnådd
 - Av målene som gjelder for alle utdanningsnivå i strategiplanen er det samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og næringslivet som i størst grad er oppnådd

I evalueringen av *Entreprenørskap på timeplanen* vurderer Nordlandsforskning grunnskolenes nytte av å delta i prosjektet. Målene med prosjektet var knyttet til utvikling av læringsstrategier, samarbeidsstrategier og system for rutiner for erfaringsspredning. Evaluators konkluderer med at (Karlsen 2003; Solstad 2000):

- Hvor omfattende og systematisk skolene jobber med entreprenørskapsopplæring varierer, men nesten samtlige skoler har bidratt til entreprenørielle egenskaper hos elevene gjennom at man har tatt i bruk frie, elevaktige arbeidsformer
- Få skoler har en entreprenørskapskultur
- Få skoler har utviklet samarbeidsstrategier med ressurspersoner og/eller organisasjoner
- Skolene har gjort det som er forventet ut fra deres rolle når det gjelder erfaringsspredning, men dette er beskjedent i forhold til målet om erfaringsspredning
- Når det gjelder elevbedrifter spesifikt er det stor variasjon fra fylke til fylke, kvaliteten varierer sterkt og elevbedriftsarbeidet favner ofte bare om en del av elevene ved skolen

Videregående skole og høyere utdanning

Når det gjelder entreprenørskapssatsingen i videregående skoler kommer Norge svært godt ut sammenlignet med andre Europeiske land både når det gjelder inkludering av entreprenørskap i nasjonale/regionale undervisningsplaner for videregående skole, inkludering av videregående yrkesrettet undervisning i entreprenørskap til lærere og andelen videregående skoler som tilbyr undervisning i entreprenørskap (Europakommisjonen 2002). Studier som har sett på entreprenørskapsopplæring i videregående skole generelt er det imidlertid få av.¹⁷

Universiteter og høyskoler spiller en viktig rolle i å utvikle og bidra til nødvendig og relevant kompetanse innenfor entreprenørskap både til ansatte i opplæringssystemet og til studenter som ønsker å starte egen virksomhet. Noen høyskoler og universiteter tilbyr obligatoriske og/eller valgfrie studieemner innen entreprenørskap, spesielt i økonomi- og teknologiutdanninger (UFD, KRD og NHD 2004). I tillegg finnes det initiativ som de vi har sett på tidligere som Gründerskolen, Europrise, InnovationNet og UEs konsept Studentbedrift.

I Nordic Innovation Centres (2005) rapport om entreprenøriell læring i akademiske miljøer i Norden diskuteres tre norske entreprenørskapsprogrammer.

- Gründerskolen karakteriseres som et ambisiøst program med fokus på ledelse, der utplassering i internasjonale bedrifter er en del av undervisningsopplegget. Den entreprenørielle læringen gjennom undervisningsopplegget vurderes imidlertid som begrenset, da studentene kommer inn på et sent tidspunkt i bedriftenes livssyklus.
- I entreprenørskapsprogrammene som tilbys ved UiO og NTNU er det et sterkere fokus på studentdrevne utviklingsprosjekter. Disse prosjektene har ofte sin bakgrunn i universitetenes egne forskningsresultater, og en slik tilnærming vurderes til å gi studentene bedre forutsetninger for kunne skape og utvikle nye levedyktige bedrifter.

¹⁷ ØF, Trøndelag Forskning og Utvikling AS og Nordlandsforskning har imidlertid fulgt UEs konsept ungdomsbedrift. Resultatene fra disse studiene ses nærmere på i kapittel 3.

Av andre konsepter som har blitt evaluert finner vi UEs konsept Studentbedrift (Johansen og Eide 2006b).¹⁸

Lærerhøgskolen

Som både Europakommisjonen (2004) og myndighetene (UFD, KRD og NHD 2004) peker på er det viktig å fokusere på entreprenørskap i lærerutdanningene, og samtidig formidle tilbud om kompetanseutvikling til lærere som er i arbeid. En positiv holdning blant ungdom til entreprenørskap og verdiskaping krever at lærerne har kunnskap om disse temaene (ibid.).

I lærerutdanningene er entreprenørskap vektlagt både i grunn-, videre- og etterutdanning. Rammeplanene for alle lærerutdanningene poengterer at man skal utvikle læringsstrategier som stimulerer til pedagogisk bruk av entreprenørskap i opplæringen. Entreprenørskap er imidlertid ikke et eget obligatorisk fag i lærerutdanningen, men ved flere lærerutdanninger blir konseptet Elevbedrift og Studentbedrift brukt som metode. Ungt Entreprenørskap har også holdt kurs for lærere i konseptene Elevbedrift, Ungdomsbedrift og Studentbedrift.¹⁹

Samarbeid med næringslivet

Som både Europakommisjonen (2004) og norske myndigheter (UFD, KRD og NHD 2004) peker på er det viktig med et godt samarbeid mellom skole og lokalt samfunns- og næringsliv. Østlandsforskning viser til at entreprenørskapsopplæringen i videregående skole fungerer best når det er et tett samarbeid mellom skole og næringsliv (Johansen og Eide 2006a). Det er behov for flere arenaer for kontakt mellom utdanningsinstitusjonene og næringslivet. Mentorene ved Ungdomsbedrift ønsker at skolen skal være mer aktiv i forhold til å oppsøke næringslivet (ibid.). Vi mener at dette ikke bare er opp til skolene, men at også næringslivet må bidra til å initiere og etablere samarbeid.

2.3.3 Norge i verden

Gjennom en del av de komparative studiene som vi så på i kapittel 2.2.2 kan vi også se den norske satsingen på entreprenørskapsopplæring i lys av andre lands satsing. Som nevnt undersøker det internasjonale forskningsprosjektet Global Entrepreneurship Monitor variasjoner mellom nivået på entreprenørskap mellom 35 land. I 2005 kom Norge på en 14. plass.²⁰ Når det gjelder opplæring i entreprenørskap, som er en av faktorene ekspertene vurderer, havner Norge på en 10. plass.²¹ Det er ekspertenes vurdering at det norske skoleverket har utviklet seg i en positiv retning de senere år på alle nivå fra grunnskole til høyskole og universitet. De vurderer at forbedringspotensialet særlig er knyttet til en tettere kobling mellom

¹⁸ Oversikten over resultatene fra denne studien ses på i kapittel 3.

¹⁹ Resultater fra en studie av lærere som har deltatt i kurs i UB ses på i kapittel 3.

²⁰ Av de europeiske landene kommer bare Island og Irland foran Norge. Norge kommer foran Belgia, Sverige, Slovenia, Nederland, Danmark, Italia, Finland, Østerrike, Frankrike, Tyskland, Spania, Sveits, Kroatia, Storbritannia, Hellas, Latvia.

²¹ Av de europeiske landene kommer Belgia, Island, Latvia og Spania foran Norge.

næringsliv og undervisning, herunder at kompetansen hos lærere kan bedres ved å stimulere til økt mobilitet mellom næringsliv og utdanningssystemet (Kolvreid et al 2006).

I Eurobarometer-studien *Entrepreneurship* er 18500 personer over 25 år intervjuet i EU25, samt 500 personer i Norge. Vi kan sammenligne EU25s resultater med de norske (Sofres 2004):

- Både i Norge og EU25 sier 6 av 10 at de aldri har tenkt på å bli entreprenører
- Sammenlignet med EU25 er det flere nordmenn som vil være arbeidstakere enn selvstendig næringsdrivende
 - o 35 prosent av nordmennene i undersøkelsen vil være selvstendig næringsdrivende i forhold til 45 prosent i EU25
 - o 6 av 10 nordmenn vil være arbeidstakere, i forhold til 5 av 10 i EU-25
 - o Nordmenn som ønsker å være arbeidstakere fremhever fast inntekt, stabilitet og manglende tid som de viktigste årsakene, mens nordmenn som vil være selvstendig næringsdrivende fremhever uavhengighet og personlig utvikling
- I Norge ønsker 23 prosent å bli selvstendig næringsdrivende innen fem år, mens i EU25 er det 33 prosent
- Både i Norge og EU25 sier 7 av 10 at det er vanskelig å etablere bedrift på grunn av komplekse administrative prosedyrer

I prosjektet *Best prosedyre* har Europakommisjonen fått eksperter fra EU15 og Norge til å vurdere entreprenørskapssatsingen i utdanningssystemene. Norsk entreprenørskapsopplæring gjør det ganske bra sammenlignet med EU15 (Europakommisjonen 2002):

- Norge er gode på
 - o Høyt politisk engasjement for å fremme entreprenørskapsopplæring
 - o Innsamling av nasjonale kvantitative data om entreprenørskap i utdanningen
 - o Inkludering av entreprenørskap i nasjonale/regionale undervisningsplaner for videregående skole, i yrkesrettet undervisning i høghskolen, og i videregående yrkesrettet utdanning i entreprenørskapsopplæring for lærere
 - o Andelen videregående skoler som tilbyr undervisning i entreprenørskap og har kontakt med bedrifter/bransjeorganisasjoner
- Norge er ganske dårlige på
 - o Utvikling av indikatorer for entreprenørskapsopplæring og evaluering av tiltak
 - o Inkludering av entreprenørskap i undervisningsplaner for grunnskolen og på universiteter/høgskoler, og i undervisningsplanene i lærerutdannelsen
 - o Andelen grunnskoler med entreprenørskapsopplæring
 - o Andelen lærere som får undervisning i entreprenørskap i lærerutdanningen
 - o Andelen universiteter/høgskoler med professorater, studentkurs i entreprenørskap, samt forbindelse til bedrifter/bransjeorganisasjoner

Gjennom undersøkelsen *Enterprise 2010 – the Next Generation* fikk over 10000 ungdommer i alderen 15 til 19 år i 26 europeiske land anledning til å fortelle om sine holdninger til

entreprenørskap (Frydenlund 2006). Fra Norge deltok i overkant av 300 ungdommer i studien. Vi ser her på noen av de norske resultatene i lys av gjennomsnittresultatene for alle landene.

- 8 av 10 vil vurdere å skape sin egen bedrift - for Norge er andelen 5 av 10
- 8 av 10 mener at de har lært hva entreprenørskap er - for Norge er andelen 5 av 10
- 8 av 10 mener at entreprenørskapsopplæring har økt deres evner for problemløsning - for Norge er andelen 4 av 10
- 8 av 10 har lært at samarbeid er veien til suksess - for Norge er andelen 5 av 10
- 6 av 10 mener at de har fått økt selvtillit - for Norge er andelen 4 av 10

3 Forskingen på Ungt Entreprenørskaps konsepter

Ungt Entreprenørskap (UE) er den nasjonale organisasjonen som koordinerer satsingen mot entreprenørskap i utdanningen inn mot skoleverket.²² UE ønsker gjennom sine konsepter å:

- fremme kreativitet, samarbeidsevne, ansvarsbevissthet og et ønske om å etablere bedrift
- bidra til forståelse for betydningen av verdiskaping og nyskaping i næringslivet
- gi innsikt i nærings- og arbeidslivets vilkår og fremme god forretningsskikk

UE har tre større satsinger:

- *Elevbedrift*: Et pedagogisk opplegg for grunnskolen hvor elevene lærer å drive egen bedrift med lærere og representanter fra næringslivet som veiledere. Gjennomføringen av elevbedrift kan variere fra noen uker til ett eller flere skoleår.
- *Ungdomsbedrift*: Et pedagogisk opplegg for videregående skole som skal gi ungdom kunnskap om, erfaring i og forståelse for arbeidslivet. Ungdommer etablerer en bedrift som avvikles når skoleåret er over, mens lærere på skolen og mentorer fra næringslivet bidrar til utvikling av forretningsidé, oppstart og drift.
- *Studentbedrift*: Et pedagogisk opplegg for universitets- og høyskolesektoren der studenter gis muligheter til å starte og drive egen bedrift. En gruppe studenter etablerer egen bedrift, mens forelesere og veiledere fra næringslivet bidrar med hjelp og støtte.

UE er den viktigste og mest innflytelsesrike aktøren for entreprenørskap i utdanningen på alle utdanningsnivåer. Derfor har det også fra forskningsmiljøene vært stor interesse i forhold til å følge deres utvikling og vurdere effektene av deres arbeid.²³ Nordlandsforskning, Trøndelag Forskning og Utvikling AS og Østlandsforskning har alle fulgt UEs arbeid:

- Nordlandsforskning har foretatt studier som har inkludert deltakere i konseptene Elevbedrift og Ungdomsbedrift (Alsos et al 2005)

²² Flere aktører står bak etableringen av organisasjonen: Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD), Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), Nærings- og handelsdepartementet (ND), Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Landsorganisasjonen i Norge (LO), Utdanningsforbundet, Skattedirektoratet og Innovasjon Norge. I tillegg er flere private selskaper engasjert både faglig og finansielt.

²³ UE har også sett nytten av å få kontinuerlige vurderinger av sitt arbeid, både for å få inspirasjon til å videreutvikle eksisterende konsepter og utvikle nye konsepter, samt å dokumentere effektene og resultatene av sine programmer til eierne i Norge og samarbeidspartnere i Europa.

- Trøndelag Forskning og Utvikling AS har foretatt to studier av etableringsfrekvensen etter deltagelse i konseptet Ungdomsbedrift (Haugum, 2005; Luktvaslimo 2003)
- Østlandsforskning har foretatt en treårig følgeforskning av UEs *Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge* fra 2003 til 2005, samt foretatt en etableringsfrekvensstudie av konseptet Studentbedrift i 2006 (Frydenlund og Eide 2004/2005; Frydenlund et al 2006; Johansen og Eide 2006a/b).

3.1 Utvikle ungdoms entreprenørskapskompetanse

Hovedmålet til UE er å utvikle ungdoms entreprenørskapskompetanse. Som vi har sett tidligere bør entreprenørskapsopplæring omfatte utvikling av personlige egenskaper, formelle kunnskaper og ferdigheter, samt holdninger (UFD, KRD og NHD 2004; Europakommisjonen 2004; Solstad 2000). I de kvantitative undersøkelsene av UE er indikatorer på ”personlig utvikling” inkludert i tre av studiene (Haugum 2005, Frydenlund et al 2006; Johansen og Eide 2006b). En annen sentral indikator på utvikling av ungdoms entreprenørskapskompetanse er hvor mange som etablerer bedrift i etterkant av å ha deltatt i UEs konsepter. De to siste årene er det foretatt to studier som måler etableringsfrekvensen (Haugum 2005; Johansen og Eide 2006b). Vi skal se på noen av resultatene:

- *Generelle entreprenørielle egenskaper*
 - Studier av deltakere i Ungdomsbedrift
 - 3 av 4 mener at de har lært mye av å samarbeide med andre elever (Frydenlund et al 2006)
 - 5 av 10 mener at deltakelsen har styrket deres egenskaper for problemløsning, mens 3 av 10 mener at deltakelse i UB har økt deres beslutningsevner (ibid.)
 - 4 av 10 deltakere mener at deltakelsen ga dem bedre selvtillit (ibid.)
 - 1 av 4 mener at deltakelsen har gjort dem mer målrettet i valg av (framtidig) jobb (Haugum 2005)
 - Studie av Studentbedrift
 - 6 av 10 har fått bedre samarbeidsevner og fått styrket sine egenskaper for problemløsning og beslutning (Johansen og Eide 2006b)
 - 4 av 10 er mer målrettet i forhold til (framtidig) valg av jobb (ibid.)
- *Spesifikke entreprenørielle egenskaper*
 - 6 av 10 føler at de er skikket til å starte og drive en bedrift etter deltakelse i SB (Johansen og Eide 2006b)
 - Nesten 5 av 10 mener at deltakelsen i UB har gjort dem bedre skikket til å drive egen bedrift (Haugum 2005)

- *Holdning til å etablere bedrift*
 - 65 prosent av deltakerne i UB kunne gjerne tenke seg å starte egen bedrift i framtiden (Frydenlund et al 2006)
 - 57 prosent har gjennom å etablere SB i stor grad fått økt lyst til å starte opp egen bedrift (Johansen og Eide 2006b)
- *Etableringsfrekvens*
 - Blant tidligere deltakere i UB finner Haugum (2005) at 17 prosent har etablert egen bedrift, mens Luktvasslimo (2003) finner at den var 10 prosent
 - Andelen som har etablert egen bedrift øker med alderen
 - Blant tidligere deltakere i SB finner Johansen og Eide (2006b) at 18 prosent var involvert i entreprenøriell aktivitet (etablert bedrift/etablerer bedrift nå)
 - Andelen som er involvert i entreprenøriell aktivitet er høyest for de mellom 25 og 29 år

GEM-studien av 2005 (Global Entrepreneurship Monitor) viser at 9 prosent av den voksne befolkningen i Norge er involvert i entreprenøriell aktivitet. Et sentralt spørsmål er om vi kan slå fast at deltakere i UB og SB i større grad enn befolkningen ellers involverer seg i entreprenøriell aktivitet. Ut fra en beregning av feilmarginer kan vi slå fast at andelen av deltakere i SB og UB som er involvert i entreprenøriell aktivitet er atskillig høyere enn i befolkningen ellers.²⁴

Athayde (2004) viser til at etableringsraten er absolutt lavest for de i alderen 16 til 24 år, mens den er atskillig høyere i for de mellom 30 og 40 år. Ifølge en større norsk studie for 10 år siden (10000 respondenter) var 6 prosent av de mellom 18 til 24 år involvert i entreprenøriell aktivitet, mens andelen var 13 prosent for de mellom 25 og 34 år (Waagø et al 1997). Om vi videre sammenligner resultatene for unge mennesker 18 til 34 år er altså andelen som er involvert i entreprenøriell aktivitet etter deltakelse i UB og SB igjen klart høyere enn for befolkningen ellers.

Johansen og Eide (2006b) diskuterer det at deltakere i UB og SB kan være mer interesserte i entreprenørskap i utgangspunktet enn befolkningen ellers. Samtidig poengterer de at analysen viser at de som blir entreprenører nettopp gjennom deltakelse i SB fikk økt lyst til å etablere egen bedrift, kunnskapen til å etablere/drive bedriften, samt prøvd ut et forretningskonsept.

Forskningen viser m.a.o. at UEs konsepter har bidratt vesentlig til å utvikle ungdoms kompetanse i entreprenørskap både når det gjelder utvikling av generelle og spesifikke entreprenørielle egenskaper, holdninger til foretaksomhet og andelen som etablerer egen bedrift i etterkant av å ha deltatt i entreprenørskapsopplæring.

²⁴ Problemet for de to undersøkelsene av deltakere i UB er at svarprosent er svært lav (28 og 31 prosent) og potensielle feilmarginer er høye. I studien av SB er svarprosenten høyere (43 prosent), men feilmarginen er fortsatt høy. Dette gjør at resultatene er unøyaktige, men vi ser altså likevel at andelen som er involvert i entreprenøriell aktivitet er høyere enn for befolkningen ellers.

3.2 De innovative forretningsideene

Nordlandsforskning foretok i 2005 en pilotstudie der de tok sikte på å diskutere hvorfor noen ungdomsbedrifter ender opp med spesielt nyskapende ideer, mens de fleste ender opp med tradisjonelle ideer (Alsos et al 2005). Studien baserer seg på intervjuer med lærere og elever i 13 UB, hvorav 8 deltok i kategorien for beste innovative produkt under NM for UB i 2005.

I studien tar forskerne utgangspunkt i de to forståelsene av entreprenørskap vi begynte med i kapittel 1: Individfokus og systemfokus. Overført til UB blir diskusjonen om de spesielt innovative forretningsideene er et resultat av spesielle elever eller spesielle pedagogiske metoder og læringsmiljøer på skolen. Forskerne finner at det er koblingen mellom elever og læringsmiljø som skaper de innovative forretningsideene: På den ene siden karakteriseres elevene i de innovative UB-ene av stort engasjement og innsatsvilje, de er kunnskapsrike og gjør ambisiøse valg. På den annen side går det også frem at metoder og læringsmiljø spiller en relativt stor rolle, det var for eksempel mange gjengangere blant lærere og skoler som hadde kvalifisert i konkurransen om det mest innovative produktet. Dette betyr at:

- Elevene ville ikke kommet ut med innovative forretningsideer uavhengig av hvilket opplegg skolen gjennomførte i forbindelse med UB
- Alle elevgrupper som følger samme opplegg ved samme skole vil ikke ende opp med innovative forretningsideer

Forskerne konkluderer også med en liste over hva som skaper innovative forretningsideer i UB:

- Det bør settes fokus på behov og ikke produkt i idemyldringsfasen
- Det bør brukes tid på ideskapingen, dvs. fra abstrakt ide til konkret produkt/tjeneste
- Elevene må være motiverte, ambisiøse og kunnskapstørste
- Læreren/skolen må være ambisiøs nok til å la elevene velge mer krevende ideer, samt la dem få muligheten til å delta i aktiv problembasert læring der mye av kunnskapen hentes utenfor skolen

Den kvalitative forskningen viser m.a.o. at det er koblingen mellom elever og læringsmiljø som skaper de gode forretningsideene: Læringsmiljøet kan "åpne opp for" eller "hindre" at potensialet som ligger hos elevene i forhold til innovative forretningsideer blir realisert.

3.3 Betydningen for skolehverdagen og vurdering av pedagogikken, forelesere/lærere og mentorer, samt læremateriellet

Tre større kvantitative undersøkelser av entreprenørskapskonsepter har inkludert indikatorer på entreprenørskapskonsepters betydning for skolehverdagen og vurderinger av pedagogikken, læremateriellet og foreleserne (Frydenlund et al 2006; Haugum 2005; Johansen og Eide 2006b).

- Positive resultater fra studier av deltakere i ungdomsbedrifter
 - 3 av 4 mener at UB gjorde skolegangen mer interessant og spennende (Haugum 2005), og nesten 1 av 2 går så langt som å si at deltakelse i UB førte til at de likte seg bedre på skolen (Frydenlund et al 2006)
 - 7 av 10 mener at UB bidro til å gjøre kameratskapet mellom elevene bedre, og 6 av 10 mener at UB bidro positivt til fellesskapet lærer/elever (Haugum 2005)
 - Mer enn 6 av 10 mener at UB er et særlig godt alternativ for skoletrøtte (Frydenlund et al 2006)
 - Mer enn 1 av 2 mener at UB-lærerne hadde god kunnskap om det å drive UB, mens 4 av 10 mener at UB-lærer hadde god kunnskap om lokalt/regionalt næringsliv (Frydenlund et al 2006)
 - Færre enn 1 av 5 mener at UB gikk utover læringen i andre fag (Haugum 2005)
- Negative resultater fra studier av deltakere i ungdomsbedrifter
 - Mer enn 1 av 2 mener at læremateriellet bør forbedres (Johansen og Eide 2006b)
 - Bare 4 av 10 deltakere i UB er fornøyde med hjelpen de fikk fra mentor i næringslivet (Frydenlund et al 2006)
 - Bare 1 av 3 deltakere mener at det pedagogiske opplegget er godt nok (Haugum 2005)
- Positive resultater fra en studie av deltakere i studentbedrift (Johansen og Eide 2006b)
 - 3 av 4 deltakere mener at foreleser hadde god kunnskap om næringslivet og 3 av 5 mener at foreleser hadde god kunnskap om det å drive SB
 - 6 av 10 er fornøyd med hjelpen og støtten de fikk fra mentor
 - Mer enn 1 av 2 mener at det pedagogiske opplegget var ganske bra
- Negativt resultat fra en studie av deltakere i studentbedrift (Johansen og Eide 2006b)
 - Mer enn 1 av 2 mener at læremateriellet kan forbedres mye

De kvantitative studiene viser m.a.o. at: UB har hatt en positiv betydning for skolehverdagen til mange elever; at det fortsatt er en del å jobbe med i forhold til å forbedre det pedagogiske opplegget ved videregående skoler (UB) og høyskolene (SB); at majoriteten av elevene/studentene er fornøyde med lærerne/foreleserne; at mentorordningen fungerer bedre i SB enn i UB; og at majoriteten mener at læremateriellet i UB og SB bør forbedres.

3.4 Lærere og mentors oppfatninger

Vi skal her se nærmere på lærernes oppfatninger angående nytten for elevene, hvordan de oppfatter undervisningen, og hvilket forhold de har til sitt fylkeslag.

- *UB-lærere om nytten for elevene*
 - 9 av 10 mener at UB styrker elevenes evne til problemløsning og betyr mye for elevenes samarbeidsevner (Haugum 2005)
 - 8 av 10 mener at elever med UB er bedre rustet til ordinært arbeidsliv og at UB har betydning for ungdommers selvbylde/selvstendighet (Frydenlund et al 2006)
 - 7 av 10 mener at UB bidrar til økt etablererlyst blant elevene, har betydning for elevenes evne til å tenke økonomisk, og har stor betydning for elevenes evne til å fatte beslutninger (Frydenlund et al 2006; Haugum 2005)
 - 1 av 2 mener at UB er en direkte hjelp i elevenes yrkeskarriere (Haugum 2005)
 - 4 av 10 mener at UB egner seg for alle elever (Haugum 2005)
- *UB-lærere om undervisningen*
 - 8 av 10 opplever undervisningen i UB som utviklende for dem som lærer (Haugum 2005) og vil anbefale UB til andre lærere (Frydenlund et al 2006)
 - 3 av 4 mener at det å være UB-lærer er faglig og pedagogisk krevende (Haugum 2005)
 - 1 av 2 mener UB-undervisningen bedrer arbeidsdagen faglig, mens 4 av 10 mener undervisningen bedrer arbeidsdagen på det sosiale plan (Haugum 2005)
- *Forholdet til UE*
 - 8 av 10 lærere er tilfredse med jobben som gjøres av UE i fylkene (Frydenlund et al 2006)
 - 3 av 4 lærere mener at UE har god kompetanse i forhold til å bistå elever, lærere og mentorer i arbeidet med å øke elevers entreprenørkompetanse (Frydenlund et al 2006), og at UE er enkel å samarbeide med (Haugum 2005)
 - 6 av 10 mener at UE gir verdifull oppfølging, at UE er en inspirasjonskilde, og at UE arbeider nok på skolens premisser (Haugum 2005)

Aglen (2002) diskuterer i sin hovedfagsoppgave hvilke lærere som bruker UB-metoden, og hva som hemmer og fremmer lærernes framtidige bruk av metoden. Studien baserer seg på en spørreundersøkelse med over 300 lærere som har gjennomgått kurs i UB (svarprosent på 42), og han konkluderer med at det å sende lærere på kurs i UB har mye for seg. La oss se på noen av funnene (Aglen 2002):

- Aglen finner at halvparten av lærerne bruker UB-metoden etter å ha deltatt på kurs
 - Erfaring fra entreprenørskapsarbeid og et miljø for bruk av UB ved skolen er faktorer som virker positivt inn på bruk av UB

- o Lærerne som bruker UB-metoden peker på at det er en god metode for læring, er relevant for faget, motiverende for elevene, samt næringslivsrelevant, praktisk og yrkesrettet
- o Den viktigste begrunnelsen for ikke å bruke UB er at metoden ikke passer i fagene læreren underviser i
- Basert på Aglens studie kan man forsøke å typisere UB-læreren: Det er en mann, han arbeider på yrkesfaglige studieretning, han har arbeidet relativt kort tid i skolen, og han har erfaring fra næringslivet og entreprenøriell aktivitet.

Det er bare foretatt en studie der mentorene har fått uttrykt sine oppfatninger (Frydenlund et al 2006). Basert på denne studien vet vi følgende:

- Positivt
 - o 9 av 10 mentorer får forespørsel om være med i UB av elever og lærere og mener skolen bør satse mer på samarbeid med lokalt næringsliv
 - o 7 av 10 mener at UEs arbeid bidrar vesentlig til satsingen på entreprenørskapskompetanse blant unge og har et godt samarbeid med elevene
 - o 1 av 2 mener det er svært lærerikt å være mentor for UB og mener de har et godt samarbeid med UB-læreren
- Negativt
 - o 1 av 2 mentorer er misfornøyde med UEs fylkesnivå når det gjelder service og faglig kompetanse og etterlyser flere kurs/møter før de blir mentor
 - o 1 av 3 mentorer mener at de ikke har fått tilstrekkelig opplæring
 - o 1 av 5 er fornøyde med UEs fylkesvise markedsføring overfor næringslivet

De kvantitative studiene viser m.a.o. at majoriteten av UB-lærere mener at elevene har stor nytte av å delta i UB, at det å undervise i UB er utviklende for dem både faglig og pedagogisk, at den jobben UEs fylkesledd gjør er god, og at det å delta på kurs i UB er nyttig. Vi vet også at mentorene er positive til UEs arbeid, men at de føler behov for mer opplæring og vil at UE skal markedsføre seg bedre overfor næringslivet.

3.5 Måloppnåelse av Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge

Ungt Entreprenørskap sitt "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005) hadde som hensikt å bidra til utvikling av entreprenørskapskompetanse hos elever og ungdommer. Østlandsforsknings følgeevaluering av programmet konkluderte med følgende når det gjaldt programmets måloppnåelse (Johansen og Eide 2006a):

Hovedmål: Utvikle ungdoms entreprenørskapskompetanse

Både elevene selv, lærerne og mentorene, er overbeviste om at ungdom som deltar i UEs konsepter har stor nytte av dette:

- Deltakelse i UB og andre av UEs konsepter oppleves som viktig, lærerikt, meningsfylt, og skaper gode læringsarenaer mellom elevene og mellom elev og lærer
- Gjennom sitt arbeid bidrar UE til å utvikle et klima for nyskaping og entreprenørskap og stimulerer ungdommene til å få økt etablerlyst

Delmål 1: Forankre og spre UEs konsepter og tiltak

Forankring og spredning av UEs konsepter er avgjørende for integrering og gjennomføring av entreprenørvirksomhet og opplæring i skolesystemet:

- UE nyter stor tillit blant nasjonale, regionale og lokale aktører, og UEs strategi er anerkjent av alle viktige aktører på nasjonalt, regionalt og lokalt plan
- En viktig flaskehals for spredning og forankring av UEs konsepter er mangelen på føringer i forhold til satsing på entreprenørskap i utdanningen
- Av andre utfordringer pekes det på: Arbeidet med å forankre UB-konseptet i allmennfaglig studieretning, samt det å skape oppmerksomhet rundt pedagogiske grunnprinsipper for å appellere til en videre krets av lærere og bedre dagens opplæring

Delmål 2: UE som brobygger mellom skole og næringsliv

UE satte seg som mål å utvikle metoder, materiell og nettverk som ivaretar og bygger bro mellom skole og lokalt næringsliv:

- Skoleledelsen og lærerne som jobber med tematikken oppfatter at UE er flinke til å markedsføre seg overfor skolene, og de oppfatter det også slik at UEs materiell og omfattende nettverk, virker godt
- Mentorere fra næringslivet er stort sett fornøyd med samarbeidet med skolen, men ikke like fornøyde som skoleledelsen i forhold til jobben UE gjør med sin markedsføring
- Samarbeidet mellom skole og bedrifter/mentorere fungerer bedre i fylker der det er etablert partnerskapsavtaler mellom UE og næringslivsaktører enn i fylker uten avtaler

Delmål 3: Fremme entreprenørskap på alle nivå i skoleverket

Ungt Entreprenørskap har kommet i mål i forhold til målsettingen om å fremme entreprenørskap på alle nivå i skoleverket, men UE er fortsatt et stykke unna å nå mange nok elever i forhold til egne målsettinger på grunnskolenivå og i høyere utdanning:

- Flaggskipet til UE er UB, og i løpet av følgeevalueringen økte antallet registrerte UB fra vel 800 årlig til 1850: I 2005/06 deltok 11600 elever i videregående skole og med dette har man oppfylt målsettingen om å nå 20 prosent av et kull
- UE er derimot fortsatt et stykke unna sine mål om å omfatte minst 20 prosent av et årskull elever i grunnskolen²⁵ og minst 10 prosent av et årskull på høyskole/universitet.

²⁵ Satsingen på grunnskolen ble bevisst nedtonet i forhold til målet i programperioden fordi UE i programperioden fikk 10 millioner kroner mindre enn man søkte om. Fra høsten 2006 er imidlertid grunnskolearbeidet et av satsningsområdene til organisasjonen (Johansen og Eide 2006a).

Delmål 4: Kvalifisere lærere og mentorer

For at UEs opplegg skal fungere optimalt må både lærere og mentorer som skal delta i konseptene være kvalifiserte for arbeid med entreprenørskapsopplæring. UEs fylkeskontorer spiller en viktig rolle i forhold til å bistå lærere og mentorer med opplæring/veiledning, ta imot henvendelser, og holde kurs/seminarer, mens UE sentralt har utviklet informasjonsmateriell. Vurderingen er at UE har kommet lengre med å kvalifisere lærere enn mentorer.

Følgeevalueringen viser m.a.o. at: Både elever, lærere og mentorer er overbeviste om at ungdom som deltar i UEs konsepter har stor nytte av dette; at UE har lyktes svært godt med å spre og forankre sine konsepter og konseptrelaterte tiltak, men at det er variasjon på ulike utdanningsnivåer; at UE har fungert godt i rollen som brobygger mellom skole og næringsliv, men at der variasjoner mellom fylkene, samt at UE har kommet lengre i sitt arbeid med å kvalifisere lærere i forhold til mentorer.

4 Hva vet vi og hva bør vi vite mer om

Vi har i kapittel 2 diskutert entreprenørskapsopplæring sett fra et teoretisk ståsted, og har deretter sett nærmere på resultater fra et utvalg av forskningsprosjekter på europeisk og norsk nasjonalt nivå. I kapittel 3 så vi deretter på den omfattende forskningen som er foretatt i forhold til Ungt Entreprenørskaps konsepter. I dette siste kapittel av kunnskapsstatusen vil vi antyde utfordringer for forskerfellesskapet i forhold til nye studier på:

- Europeisk nivå
- Norsk nasjonalt nivå
- Ungt Entreprenørskap

4.1 Utfordringer for forskningen på Europeisk nivå

Internasjonale komparative studier har vist viktigheten av entreprenørskap og entreprenørskapsopplæring, og at det er store forskjeller i nivået på entreprenøriell aktivitet og entreprenørskapsopplæring mellom de europeiske landene. Vi vet for eksempel at:

- Entreprenørskap virker positivt inn på økonomisk vekst og arbeidsledighet
 - entreprenørskap er særlig viktig for marginaliserte grupper
 - entreprenørskap er nødvendig for et dynamisk og fleksibelt arbeidsmarked
- Det er store forskjeller i nivået på entreprenøriell aktivitet mellom europeiske land
 - alle Europeiske land kjennetegnes ved at entreprenørskap i hovedsak skyldes "muligheter" heller enn "nødvendighet"
 - europeiske land utmerker seg på ulike måte i forhold til entreprenøriell aktivitet
 - Island, Irland og Norge har høy entreprenøriell aktivitet
 - Belgia, Sverige, Slovenia, Nederland og Danmark har svært lav entreprenøriell aktivitet (Kolvereid et. al 2006)
 - det er et potensial for entreprenørskap i Europa, men det er fortsatt et stykke igjen før man har en klart gründerpreget kultur – blant de over 25 år i EU25
 - ønsker 1 av 3 å bli selvstendig næringsdrivende innen fem år
 - har 6 av 10 aldri tenkt på å bli entreprenør
 - sier 7 av 10 at det er vanskelig å etablere bedrift p.g.a. adm. prosedyrer
- Entreprenørskapsopplæring bidrar til
 - å utvikle ungdoms kreativitet, selvfølelse, evner til samarbeid og ansvarlighet

- å skape en mer gründerpreget kultur gjennom at
 - ungdom lærer hva entreprenørskap er
 - ungdom får lyst til å etablere egen drift
 - og at flere unge mennesker blir entreprenører
- Det er store forskjeller i nivået på entreprenørskapsopplæring europeiske land imellom
 - I de fleste europeiske land er det et politisk engasjement for å fremme undervisning i entreprenørskap innenfor utdanningssystemene
 - Forbindelser mellom skoler og forretningslivet med sikte på å fremme entreprenørskap er godt utviklet i de fleste land
 - Spania, Latvia, Island, Belgia, Norge er blant landene med de best utviklede utdanningssystemene i forhold til entreprenørskapsopplæring
 - Gjennom organisasjonen JA-YE får mer enn 200 000 ungdommer hver år mulighet til å etablere sin egen bedrift, og gjennom nettverket av nasjonale organisasjoner skjer en viktig kunnskaps- og erfaringsoverføring

Utfordringene i forhold til komparative studier på entreprenørskapsopplæring i Europa kan knyttes opp mot teoriutvikling og innhenting av empiriske data, samt komparative studier av effektene av programmer for entreprenørskapsopplæring.

- *Teoriutvikling innen entreprenørskapsopplæring, samt innhenting av empiriske data*
 - Det er behov for å klargjøre begrepene entreprenør (personen), entreprenøriell kompetanse (personens kvaliteter), og entreprenørskapet (personens handlinger), samt pedagogisk entreprenørskap
 - Teoriutvikling av indikatorer på entreprenørskapsopplæring som operasjonaliseres og kan testes empirisk
 - Empirisk testing gjennom innsamling av kvantitative data er svært begrenset
- *Vurdering av utdanningssystemets rolle når det gjelder entreprenørskapsopplæring*
 - Skal entreprenørskap forstås som et delmål ved skolen (tiltak rettet mot arbeids- og næringsliv) eller forstås som et "hovedmål" som dekker "alle" former for pedagogisk utvikling i skolen
 - Er formålet å oppøve kunnskap og ferdigheter for å fremme nyskaping i næringslivet, det vil si å utdanne entreprenører?
 - Knytter det seg i så fall noen prinsipielle innvendinger mot dette?
 - Skal skolen først og fremst øke den generelle handlingskompetansen (som er viktig for entreprenørskapsarbeid, men også i livet ellers)
- *Evalueringer av nasjonale/overnasjonale strategier/tiltak*
 - For å vurdere effektene av tiltak knyttet til entreprenørskapsopplæring må man ha evalueringer som sier noe om hva slags effekter som er oppnådd, hvor langt man er unna målsetningene og hvor innsatsen bør styrkes ytterligere.
 - Opplæringstiltak gjennomføres generelt fortsatt i begrenset grad og evalueringer av disse tiltakene blir gjort uregelmessig
 - Komparative studier av europeiske lands satsing på entreprenørskapsopplæring

- Kvalitative dybdeundersøkelser
- Kvantitative breddestudier
- *Forskning på JA-YE Europas programmer*
 - JA-YE Europas konsepter, som ungdomsbedrift, har hatt stor suksess, og dette skyldes bla. et nært samarbeid mellom skole og næringsliv, at programmene er fleksible i forhold til lokale tilpasninger, og stor entusiasme fra elever og lærere
 - Hva er utfordringene i forhold til å sikre fortsatt spredning av konsepter som UB?
 - At de nasjonale utdanningssystemene ikke er nok fleksible
 - Finansiering av en økt satsing
 - For få lærere er utdannet til å undervise i entreprenørskap og lærerne belønnes ikke for deres ekstrainsats
 - Antallet frivillige mentorer fra næringslivet
 - Hvilke effekter ser vi at JA-YEs programmer har?
 - Studier av etableringsfrekvens for å måle entreprenøriell aktivitet, samt suksessfaktorer ved etableringene som overlevelsrate og lønnsomhet
 - Studier av deltakers personlige utvikling i forhold til generelle og spesifikke entreprenørielle egenskaper og holdninger
 - Vurdering av de pedagogiske metodene
 - Dokumentere mangfoldet
 - Hvilke læreprosesser bidrar til å gi økt lyst og kunnskap til å etablere og drive egen bedrift?
 - Hvordan kan det pedagogiske opplegget bli enda bedre?

4.2 Utfordringer for forskningen på nasjonalt nivå

De komparative studier av entreprenørskapsopplæring viser at Norge ligger ganske langt fremme i forhold til andre Europeiske land. La oss se litt nærmere på hvorfor:

- Det er et høyt politisk engasjement for å fremme entreprenørskap i utdanningen og vi er det landet i Norden som har kommet lengst i å utvikle vår entreprenørskapssatsing.
 - Samtidig er det en mangel på nasjonale føringer i forhold til entreprenørskapsopplæring
- Norge er gode på å samle inn kvantitative data om entreprenørskap i utdanningen
 - En svakhet er mangelen på teoretisk funderte indikatorer som testes empirisk og slik gi et tilstandsbilde på entreprenørskapsopplæring
- Aktører som departementene, Nordisk Ministerråd og Ungt Entreprenørskap har verdsatt evalueringer av tiltak
 - Men mange aktører har i liten grad benyttet seg av å evaluere iverksatte tiltak
- Entreprenørskapssatsingen varierer for mye på ulike utdanningsnivåer

- o I videregående skole er Norge i verdenstoppen når det gjelder:
 - å inkludere entreprenørskap i undervisningsplaner
 - andelen skoler som tilbyr elevene undervisning i entreprenørskap, med forbindelse til bedrifter, og andelen elever som deltar (UB)
- o På grunnskolenivå har Norge en middels plassering når det gjelder:
 - å inkludere entreprenørskap i undervisningsplaner
 - andelen skoler som tilbyr elevene undervisning i entreprenørskap
 - andelen elever som deltar i entreprenørskapskonsepter
- o På universitets/høgskolenivå er Norge langt nede når det gjelder:
 - å inkludere entreprenørskap i undervisningsplaner
 - andelen med professorater og studentkurs i entreprenørskap, med forbindelse til bedrifter og andelen studenter som deltar (SB)
- Lærerhøgskolene er gode på videregående yrkesrettet utdanning E-opplæring for lærere
 - o Andelen som får undervisning i entreprenørskap i lærerutdanningen er lav
- Det er en rekke forskningsmiljøer som jobber med entreprenørskapsopplæring
 - o Men vi har et stykke igjen før vi er i verdenstoppen

Regjeringen har satt høye mål på skolenes vegne: Norge skal bli blant de beste i verden på entreprenørskapsopplæring. Det er naivt å tro at de målene kan nås uten tilførsel av midler til nasjonale aktører som Ungt Entreprenørskap, til utdanningsinstitusjonene og til forskningen. Vi kan peke på en rekke områder der vi har behov for å vite mer:

- *Dokumentasjon av aktører og tiltak*
 - o Kartlegging av rollene ulike aktørene innen entreprenørskapsopplæring spiller
 - o Kartlegging av tiltak som iverksettes på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå
 - o Testing av indikatorer på entreprenørskapsopplæring empirisk
- *Evalueringer av aktører og tiltak*
 - o Vurdering av roller ulike aktører innen entreprenørskapsopplæring spiller og hvilken rolle de potensielt kan spille
 - o Vurdering av tiltak som iverksettes på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå
 - Hvilke effekter har ulike former for pedagogisk utviklingsarbeid
 - Hvilke effekter har nye arbeidsformer for lærerne
 - Hvilke effekter har ulike tiltak for deltakerne (elevene/studentene)
 - Hvordan fungerer samarbeidet mellom skole og næringsliv
 - Informasjonsspredning om hvilke tiltak/aktiviteter/prosjekter som best fremmer entreprenørskapskompetanse blant elever og studenter
- *Følgeforskning av strategiplanen og programfaget på videregående skole*
 - o Strategiplanen *Se mulighetene og gjør noe med dem* kom ut i 2004 og ble revidert i 2006 - strategiplanen bør følges kontinuerlig
 - Vurdere prosessen (innføring og spredning av planen) og hvordan entreprenørskap på ulike utdanningsnivåer fungerer

- Vurdere hvilke effekter stimulering av entreprenørielle egenskaper fra barnetrinnet til høyere utdanning har
- Vurdere om "alle" lærere får opplæring i entreprenørskap, hvilken opplæring de får og deres kompetanse i entreprenørskapsundervisning
- Spre informasjon om hva skoler som er langt fremme på området gjør, og finne frem til de gode pedagogiske metodene
- o Innføringen av programfaget av 2007 i entreprenørskap på videregående skole bør følges kontinuerlig. Fagets utvikling bør vurderes ut fra hvordan følgende aktører forankrer/tolker, utvikler, sprer og vurderer innføringen og de første årene med undervisning
 - Departementene (KD, KRD og NHD)
 - Utdanningsdirektoratet
 - Interesseorganisasjonene (NHO, LO, Elev- og lærerorganisasjonen)
 - Ungt Entreprenørskap
 - Fylkeskommunen og Fylkesmannen
 - Utdanningsinstitusjonene (Videregående skoler og universiteter med PPU og spesifikk lærerutdanning)
 - Lokalt arbeids- og næringsliv
 - EU og Nordisk Ministerråd

4.3 utfordringer for forskningen på Ungt Entreprenørskap

Så langt har vi sett generelt på kunnskapsbehovet. Om vi tar for oss Ungt Entreprenørskap, den norske aktøren som det i størst grad er forsket på, kan vi i større grad peke på spesifikk kunnskap om entreprenørskapsopplæring og foreta spesifikke vurderinger av kunnskapsbehovet.

Vi vet at deltakelse i entreprenørskapskonsepter som ungdomsbedrift og studentbedrift:

- øker lyst til å etablere egen bedrift, øker troen på egne ferdigheter når det gjelder å etablere og drive egen bedrift, og øker etableringshyppigheten
- virket positivt inn på mange deltakers samarbeidsevner, selvtillit, problemløsningsevne, kompetansen i forhold til å etablere og drive egen bedrift, gjør skolegangen mer spennende, og utvikler fellesskapet mellom elever og elever/lærere
- vurderes som en god pedagogisk metode av de fleste lærere og elever/studenter, men at næringslivssatsingen ikke fungerer godt nok, at det er en del misnøye mot mentorene og misnøye fra mentorene, og at arbeidet med å forankre UB-konseptet i allmennfaglig studieretning ikke er kommet langt nok

Det er fortsatt behov for å vite mer. Vi kan se på noen eksempler ut fra ulike respondentgrupper:

- *Studier av tidligere deltakere i EB, UB og SB:*
 - o Kontinuerlige studier av etableringsfrekvens for å måle entreprenøriell aktivitet

- o Hvilke metoder i mangfoldet av UB-metoder er det som fungerer best i forhold til å bidra til generelle og spesifikke entreprenørielle egenskaper og holdninger?
- *Studier av entreprenørene:*
 - o Måle suksessfaktorer ved etableringene som overlevelsesrate og lønnsomhet
 - o Hvilke læreprosesser bidrar til å gi økt lyst og kunnskap til å etablere og drive egen bedrift?
 - o Hvilken rolle kan/vil ulike aktører som skolens ledelse, lærerne/foreleserne, mentorer, lokalt næringsliv og Ungt Entreprenørskap spille for å støtte ungdommene til å satse videre på forretningsideen etter endt deltakelse?
- *Studier blant elever, lærere og mentorer:*
 - o Hvorfor er det slik at lærerne i større grad enn elevene mener at UB gir gode ferdigheter til å drive egen bedrift?
 - o EB, UB og SB er pedagogiske metoder, men de løses på mange måter:
 - Dokumentere mangfoldet
 - Hvordan kan det pedagogiske opplegget bli enda bedre?
 - Hvilke elever er det som drar særlig nytte av å delta i EB, UB og SB?
 - Hvilke verktøy/metoder kan benyttes for å gi enda flere deltakere tro på egne ferdigheter i forhold til å drive en bedrift?
 - o Forholdet mellom næringsliv og skole bør utvikles, gjennom for eksempel å dokumentere de gode eksemplene
- *Studier blant mentorer:*
 - o Hvem engasjerer og hvorfor gjør de det
 - Er det noen spesifikke kjennetegn ved de som deltar som mentorer?
 - Representerer mentorene store eller små bedrifter, menn eller kvinner, hvilken alder, har de barn i skolealder m.m.?
 - Er det å delta som mentorer i SB og UB en del av bedrifters policy eller er det på eget initiativ mentorer deltar?
 - Hva får mentorene selv ut av deltakelsen?
 - Hvordan kan samarbeidet mellom mentorer og skolen og UE utvikles?
- *Entreprenørskap på alle nivå i skoleverket*
 - o Hvordan kan dagens konsepter utvikles til å inkludere allmennfag i større grad
 - o Følgeforskning av satsingene på grunnskolen og på høyskoler/universitet

Referanser

Aglen, P. 2002, *Ungdomsbedrift i videregående skole: Har det noen hensikt å sende lærere på kurs?* Hovedfagsoppgave. Bodø: Handelshøgskolen

Alsos, G., Rasmussen, E. og Rønning, W. 2005, "Har du en god ide? Ideskaping i ungdomsbedrifter", *NF-arbeidsnotat 1008/2005*. Bodø: Nordlandsforskning.

Aslesen, S. 1997, *Entreprenørskapsutdanning i Norge*. Oslo: Bedriftsøkonomisk institutt.

Athayde, R. 2004, "The Challenge to Inspire: Enterprise Education for Young People", *Fourth Session of the Team of Specialists on Entrepreneurship in Poverty Alleviation: Youth Entrepreneurship*. Geneve: United Nations.

Audretsch, D. 2002, *Entrepreneurship: A survey of the literature*. Brussel: Europakommisjonen. Tilgjengelig på:
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/green_paper/literature_survey_2002.pdf#search=%22Entrepreneurship%3A%20A%20survey%20of%20the%20literature%22

Budsjett-innst S. nr. 12 (1995-96)

CfM (Centrum för Marknadsanalys) 1998. *Ung företagsomhet – hva hende sedan?* Stockholm: CfM

Europakommisjonen 2000, *Challenges for enterprise policy in the knowledge-driven economy*. Tilgjengelig på:
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/mult_entr_programme/doc/com2000_0256en.pdf

Europakommisjonen 2002, *Sluttrapport fra ekspertgruppen prosjektet "Beste Prosedyre" utdanning og undervisning i entreprenørskap*. Tilgjengelig på:
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/doc/best-no.pdf#search=%22%22sluttrapport%20fra%20ekspertgruppen%22%22

Europakommisjonen 2003, *Green Paper on Entrepreneurship in Europe*.

Tilgjengelig på:

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/green_paper/compilation_en.pdf

Europakommisjonen 2004, *Tiltak for å skape en kultur av foretaksomhet. En veiledning i gode metoder for å fremme gründer-mentalitet og ferdigheter gjennom undervisning*.

Tilgjengelig på:

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/doc/entrepreneurial_culture_no.pdf#search=%22tiltak%20for%20%C3%A5%20skape%20en%20kultur%20av%20foretaksomhet%22

Europakommisjonen 2005, *Triggering a new generation of entrepreneurs: Students breathe new life into EU-entrepreneurship*.

Tilgjengelig på:

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/315&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

Europakommisjonen 2006a, *Alle dokumenter om Lisboa-strategien*.

Tilgjengelig på: http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm

Europakommisjonen 2006b, *Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning*.

Tilgjengelig på: http://www.cas.cz/data/vav/vav-eu/com2006_0033en01.pdf#search=%22Brussels%20%22fostering%20entrepreneurial%20mindsets%20through%20education%20and%20learning%22%20european%20commission%22

Europrise 2006, *Presentasjon*.

Tilgjengelig på:

http://www.hitos.no/attachment/36b15eda9f0bf7f79926473b30375bc4/ef32405b80d6cbb1646e067fe95a899d/Europrise_122x181.pdf#search=%22Europrise%22

Frydenlund, S. 2006, "Enterprise 2010- The Next Generation", *Kommende ØF-rapport 2006*.

Lillehammer: Østlandsforskning.

Frydenlund, S. og Eide, T.H. 2004, "Ungt Entreprenørskap: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005). Følgeevaluering 2003 med fokus på oppstartsutfordringer". *ØF-notat 15/2004*. Lillehammer: Østlandsforskning.

Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/152004.pdf>

Frydenlund, S. og Eide, T.H. 2005, "Ungt Entreprenørskap: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005). Følgeevaluering 2004: hvordan skolens eiere legger til rette for entreprenørskapsopplæring." *ØF-notat 04/2005*. Lillehammer: Østlandsforskning.

Lillehammer: Østlandsforskning.

Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/042005.pdf>

Frydenlund, S., Eide, T.H. og Johansen, V. 2006, "Følgeforskning av Ungt Entreprenørskaps program: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge"(2001-2005). Underveisnotat 3. års følgeevaluering." ØF-notat 07/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.

Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/072006.pdf>

GEM 2004, *Global Entrepreneurship Monitor 2004*.

Tilgjengelig på: <http://www.gemconsortium.org/>

Gimmestad, J. 2006, *Egen bedrift på timeplanen*. Aftenposten 10.09.06.

Tilgjengelig på: <http://forbruker.no/jobbogstudier/jobb/article1452160.ece>

Gründerskolen 2006, *Presentasjon*.

Tilgjengelig på: <http://www.grunderskolen.no/>

Haugum, M. 2005, "Ungdomsbedrifter og entreprenørskap – 2005". NTF-notat 4/2005.

Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.

InnovationNet 2006, *Presentasjon*.

Tilgjengelig på: <http://www.innovationnet.no/>

JA-YE 2006, *Om JA-YE*.

Tilgjengelig på: <http://www.ja-ye.org/>

JA-YE Europe & Frydenlund, S. 2005, *Survey Report. Asking young people their thoughts and opinions on enterprise, entrepreneurship, and the future of Europe*.

Tilgjengelig på: <http://www.ja-ye.org/Download/ENTERPRISE%202010%20results.pdf>

Johnsen, H. 2004, "Innovasjon i en kunnskapsøkonomi. Økonomisk utvikling i en regional kontekst: noen perspektiver for Agder", *FoU 4/2004*. Kristiansand: Agderforskning.

Johansen, V. og Eide, T. 2006, "Entreprenørskapsopplæring i skolen. Hovedkonklusjoner fra 3 års følgeforskning av Ungt Entreprenørskaps program: Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge (2001-2005)". ØF-notat 13/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.

Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/132006.pdf>

Johansen, V. og Eide, T. 2006, "Erfaringer fra deltakelse i studentbedrift. Hvordan opplevde de tiden som etablerer av Studentbedrift og hva skjedde etterpå?". ØF-notat 16/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.

Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/162006.pdf>

Karlsen, E. 2001, "Entreprenørskap i skolen. Et satsingsområde for nordiske skolemyndigheter", *NF-rapport 10/2001*. Bodø: Nordlandsforskning.

Karlsen, E. 2001, "Entreprenørskap på timeplanen – Det andre året", *Arbeidsnotat 1014/2001*. Bodø: Nordlandsforskning

Karlsen, E. 2003, "Entreprenørskap på timeplanen". *NF-rapport 10/2003*. Bodø: Nordlandsforskning

KD, KRD og NHD 2006. *Se mulighetene og gjør noe med dem! Revisjon*. Tilgjengelig på: <http://www.dep.no/filarkiv/298458/Binder1.pdf>

Kolvereid, L. Åmo, B. og Alsos, G. 2006, *Global Entrepreneurship Monitor 2005 – Entreprenørskap i Norge*. Bodø: Handelshøgskolen.

Kunnskapsparken Bodø 2005, *Ready for take-off! Entreprenørskap blant unge i utdanning og yrkesliv - hvilken rolle har Innovasjon Norge?* Bodø: Kunnskapsparken.

L97, *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: KUF-departementet

Landråk, H. 2000, *Evaluring. Nordisk ministerråds prosjekt: Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom 1997-2000*. Tilgjengelig på: <http://www1.his.no/prosjekt/ds/norden/index.htm#Redaksjon>

Luktvaslimo, M. 2003, "Hva hendte siden? Ungdomsbedrifter i den videregående skolen". *NTF-notat 1/2003*. Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.

M87, *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: KUF-departementet

NHD 2003, *Fra idé til verdi. Regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik*. Tilgjengelig på: <http://www.dep.no/archive/nhdvedlegg/01/09/fraid001.pdf#search=%22Fra%20id%C3%A9%20til%20verdi%22>

Nordic Innovation Centre 2005, *Entrepreneurial learning & academic spin-offs*. Göteborg: Nordic Innovation Centre.

Nyhus, L., Flygind, S. og Eide, T. 2002, "Ungt entreprenørskap og regional utvikling. Tiltak og virkninger." *Upublisert arbeidsnotat ØF*. Lillehammer: Østlandsforskning.

OECD 2001, *Putting the Young in Business - Policy Challenges for Youth Entrepreneurship*. Tilgjengelig på: <http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/0401031E.PDF>

OECD 2002, *OECD Review of Career Guidance Policies - Norway*.

Tilgjengelig på:

<http://www.oecd.org/dataoecd/38/24/1937973.pdf#search=%22career%20guidance%20norway%22>

Porter, M. 1998, *On Competition*. Mass: Harvard Press.

Reikvam, R., Jensen, L., Ryan, I. og Djupedal, Ø. 2005, "Gjøre entreprenørskap til en del av grunnopplæringen", *Dokument 8/22 (2004-2005)*.

Tilgjengelig på: <http://www.sv.no/partiet/stortingsgruppen/utdanning/forslag/dbaFile68779.html>

Rotefoss, B., Johnsen, M. og Nyvold, C. 2005, "Entreprenørskapskompetanse i den norske grunnskolen". *KPB-rapport 1/2005*. Bodø: Kunnskapsparken Bodø.

Tilgjengelig på:

http://www.inkubatornett.no/?a_id=496&PHPSESSID=35774b4a77bbcc605812df0c737f436d

SIMU-bedrift 2006, *Presentasjon*.

Tilgjengelig på: <http://www.simunor.no/Simubedrift.htm>

Sofres, T. 2004, "Entrepreneurship", *Eurobarometer 160*. Brussel: Europakommisjonen.

Solstad, K. 2000, "Entreprenørskap – Noko for skolen? Ei drøfting og ei kartlegging". *NF-rapport 12/2000*. Bodø: Nordlandsforskning

Spilling, O. 1998, *Entreprenørskap på norsk*. Oslo: Fagbokforlaget.

Spilling, O., Roppen, J., Sanness, A., Simonsen, B., Steinsli, J. og Støylen, A. 2002,

"Entreprenørskap som strategi for regional utvikling", *BI Discussion Paper 7/2002*.

Lillehammer: BI.

Statsbudsjettet 1996, *Regjeringens politikk på kirke-, utdannings-, og forskningsområdet*.

Tilgjengelig på: <http://www1.his.no/prosjekt/ds/dsnytt/295sta1.htm>

Stevenson, L. 2005, "Entrepreneurship in Education: The Practice in OECD Countries", paper på konferansen *Fostering Entrepreneurship – The Role of Higher Education*, Italia: 2005.

Stortingsmelding 121 2004-05.

TI (Teknologisk institutt) 2006, *Presentasjon*.

Tilgjengelig på: <http://www.teknologisk.no/>

UFD, KRD og NHD 2004, *Se mulighetene og gjør noe med dem!*

Tilgjengelig på: http://www.dep.no/filarkiv/209235/Se_mulighetene.pdf

Utdanningsdirektoratet 2006, *Læreplan Kunnskapsløftet*.

Tilgjengelig på: http://www.udir.no/templates/udir/TM_UtdProgrFag.aspx?id=2103

Ungt Entreprenørskap 2006, *Hva er Studentbedrift?*

Tilgjengelig på: http://www.ue.no/index.lasso?sect=hskole&side=underv_hs_hvaersb

JA-YE Norway 2006, *Om Ungt Entreprenørskap*.

Tilgjengelig på: http://www.ue.no/index.lasso?sect=omoss&side=omoss_main

Waagø, S., Olsen, B. og Furre, H. 1997. "En politikk for flere og bedre nyetableringer", *SMB-analyse Notat 12*. Trondheim: NTNU.

Tilgjengelig på: http://www.nec.ntnu.no/dokumenter/politikk_nyetabler.pdf

Wikipedia 2006, *Joseph Schumpeter*.

Tilgjengelig på: http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Schumpeter

Appendix: Sentrale forskningsprosjekter

Her følger en kort redegjørelse for et utvalg av de viktigste forskningsprosjektene som er foretatt i forhold til temaet entreprenørskap i utdanningen i Norge.

Entreprenørskapsopplæring i grunnskolen

I etterkant av Regjeringens strategiplan for entreprenørskap i utdanningen ”Se mulighetene og gjør noe med dem”, fikk Kunnskapsparken Bodø i oppdrag å kartlegge utbredelsen av entreprenørskapskompetanse i den norske grunnskolen. Man så på i hvilken grad entreprenørielle egenskaper stimuleres i den norske grunnskolen, og i hvilken grad Regjeringens målsettinger er oppnådd.

Kirke-, utdannings og forskningsdepartementet påbegynte i 1997 et utviklingsprosjekt kalt *Entreprenørskap på timeplanen*. Målene var: å utvikle læringsstrategier som fører til at skolene utvikler en entreprenørskapskultur; å utvikle samarbeidsstrategier som fører til at prosjektet tilføres nødvendig erfaring og kompetanse fra ulike miljøer innen og utenfor skolesektoren; og å utvikle system for rutiner for erfaringsspredning. Prosjektet ble evaluert av Nordlandsforskning.

Dokumentasjon

Karlsen, E. 2001, ”Entreprenørskap på timeplanen – Det andre året”. *Arbeidsnotat 1014/2001*. Bodø: Nordlandsforskning

Karlsen, E. 2003, ”Entreprenørskap på timeplanen”. *NF-rapport 10/2003*. Bodø: Nordlandsforskning

Rotefoss, B., Johnsen, M. og Nyvold, C. 2005, ”Entreprenørskapskompetanse i den norske grunnskolen”. *KPB-rapport 1/2005*. Bodø: Kunnskapsparken Bodø.

Tilgjengelig på:

http://www.inkubatornett.no/?a_id=496&PHPSESSID=35774b4a77bbcc605812df0c737f436d

Solstad, K. 2000, ”Entreprenørskap – Noko for skolen? Ei drøfting og ei kartlegging”. *NF-rapport 12/2000*. Bodø: Nordlandsforskning

Forskning på *Ungt Entreprenørskap*

Ungt Entreprenørskap sitt "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005) hadde som hensikt å bidra til utvikling av entreprenørskapskompetanse hos elever og ungdommer. Østlandsforskning foretok i perioden 2003-05 en følgeevaluering av programmet. Evalueringen er dokumentert gjennom fire notater. Det første notatet baserte seg på studiene som ble foretatt i 2003 og hadde fokus på oppstartsutfordringer relatert til å få ungdomsbedriftsmetoden etablert. Det andre notatet baserte seg på forskningen i 2004 og her diskuterte vi hvordan skolens eiere la til rette for entreprenørskapsopplæring og for utvikling av UEs konsepter. Det tredje notatet omfatter en brukertilfredshetsundersøkelse blant 917 elever, lærere og mentorer. I sluttnotatet oppsummeres hovedfunnene fra evalueringen.

Trøndelag Forskning og utvikling AS har ved to anledninger foretatt studier av etablererhyppighet som følge av deltakelse i Ungt Entreprenørskaps konsept Ungdomsbedrift. Østlandsforskning har foretatt en studie av etablererhyppighet som følge av deltakelse i Ungt Entreprenørskaps konsept Studentbedrift.

Nordlandsforskning foretok i 2005 et pilotprosjekt der man diskuterte hvordan spennende og nyskapende ideer framkommer gjennom ungdomsbedrifter. Prosjektet var finansiert av Nærings og handelsdepartementet. 13 ungdomsbedrifter med lærere og elever ble intervjuet.

Dokumentasjon

Alsos, G., Rasmussen, E. og Rønning, W. 2005, "Har du en god ide? Ideskaping i ungdomsbedrifter", *NF-arbeidsnotat 1008/2005*. Bodø: Nordlandsforskning.

Frydenlund, S. og Eide, T.H. 2004, "Ungt Entreprenørskap: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005). Følgeevaluering 2003 med fokus på oppstartsutfordringer". *ØF-notat 15/2004*. Lillehammer: Østlandsforskning.
Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/152004.pdf>

Frydenlund, S. og Eide, T.H. 2005, "Ungt Entreprenørskap: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge" (2001-2005). Følgeevaluering 2004: hvordan skolens eiere legger til rette for entreprenørskapsopplæring." *ØF-notat 04/2005*. Lillehammer: Østlandsforskning.
Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/042005.pdf>

Frydenlund, S., Eide, T.H. og Johansen, V. 2006, "Følgeforskning av Ungt Entreprenørskaps program: "Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge"(2001-2005). Underveisnotat 3. års følgeevaluering." *ØF-notat 07/2006*. Lillehammer: Østlandsforskning.
Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/072006.pdf>

Haugum, M. 2005, "Ungdomsbedrifter og entreprenørskap – 2005". *NTF-notat 4/2005*. Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.

Johansen, V. og Eide, T. 2006b, "Erfaringer fra deltakelse i studentbedrift. Hvordan opplevde de tiden som etablerer av Studentbedrift og hva skjedde etterpå?". ØF-notat 16/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.

Johansen, V. og Eide, T. 2006a, "Entreprenørskapsopplæring i skolen. Hovedkonklusjoner fra 3 års følgeforskning av Ungt Entreprenørskaps program: Program for nyskaping og entreprenørskap i opplæring og utdanning i Norge (2001-2005)". ØF-notat 13/2006. Lillehammer: Østlandsforskning.
Tilgjengelig på: <http://www.ostforsk.no/notater/pdf/132006.pdf>

Luktvasslimo, M. 2003, "Hva hendte siden? Ungdomsbedrifter i den videregående skolen". NTF-notat 1/2003. Steinkjer: Trøndelag Forskning og utvikling AS.

Nyhus, L., Flygind, S. og Eide, T. 2002, "Ungt entreprenørskap og regional utvikling. Tiltak og virkninger." Upublisert arbeidsnotat ØF. Lillehammer: Østlandsforskning.

Komparative studier

Prosjektet *Beste prosedyre* var et initiativ fra Europakommisjonen. En Europeisk ekspertgruppe ble bedt om å identifisere tiltak med den hensikt å fremme opplæring i entreprenørskap på alle nivåer av utdannelsessystemene, fra grunnskolen til universitetet. I 2002 leverte ekspertgruppen sin sluttrapport og i 2004 leverte de en publikasjon med et utvalg av gode eksempler på hvordan undervisningssystemer kan bidra til å fremme en ånd av foretaksmohet hos unge mennesker.

I forbindelse med midtveisevalueringen av Lisboa-strategien foretok Østlandsforskning en av de største ungdomsundersøkelsene som er utført i Europa på temaet entreprenørskap. Undersøkelsen inkluderte 10400 respondenter i alderen 16-20 år i 26 europeiske land, og resultatene fra studien er blitt brukt som innspill til videreføringene av Lisboa-strategien.

Norge har deltatt i seks år på rad i det internasjonale forskningsprosjektet Global Entrepreneurship Monitor (GEM). GEM undersøker variasjoner mellom nivået på entreprenørskap mellom land og over tid, og faktorer som påvirker entreprenørskapsnivået. I 2005 er det 35 land med i GEM.

Dokumentasjon

Europakommisjonen 2002, *Sluttrapport fra ekspertgruppen prosjektet "Beste Prosedyre" utdannelse og undervisning i entreprenørskap.*

Tilgjengelig på:

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/doc/best-no.pdf#search=%22%22sluttrapport%20fra%20ekspergruppen%22%22

Europakommisjonen 2004, *Tiltak for å skape en kultur av foretaksomhet. En veiledning i gode metoder for å fremme gründer-mentalitet og ferdigheter gjennom undervisning.*

Tilgjengelig på:

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/doc/entrepreneurial_culture_no.pdf#search=%22tiltak%20for%20%C3%A5%20skape%20en%20kultur%20av%20foretaksomhet%22

Frydenlund, S. 2006, "Enterprise 2010- The Next Generation". *ØF-rapport xx/2006*. Lillehammer: Østlandsforskning.

Kolvereid, L. Åmo, B. og Alsos, G. 2006, *Global Entrepreneurship Monitor 2005 – Entreprenørskap i Norge*. Bodø: Handelshøgskolen.²⁶

JA-YE Europe & Frydenlund, S. 2005, *Survey Report. Asking young people their thoughts and opinions on enterprise, entrepreneurship, and the future of Europe.*

Tilgjengelig på: <http://www.ja-ye.org/Download/ENTERPRISE%202010%20results.pdf>

Nordiske utviklingsprosjekter

Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom var et fireårig nordisk utviklingsprosjekt som Nordisk Ministerråd vedtok i 1996. Prosjektet ble evaluert av Distriktsaktiv skole ved Høgskolen i Stavanger.

I etterkant av prosjektet *Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom* regisserte Nordisk Ministerråd et nytt prosjekt med navnet *Entreprenørskap i de nordiske skoler*. Evalueringen av prosjektet ble foretatt av Nordlandsforskning.

Dokumentasjon

Landråk, H. 2000, *Evaluering. Nordisk ministerråds prosjekt: Entreprenørskap som utdanningsmål for ungdom 1997-2000*.

Tilgjengelig på: <http://www1.his.no/prosjekt/ds/norden/index.htm#Redaksjon>

Karlsen, E. 2001, "Entreprenørskap i skolen. Et satsingsområde for nordiske skolemyndigheter". *NF-rapport 10/2001*. Bodø: Nordlandsforskning.

²⁶ + Lignende rapporter for 2004, 2003, 2002, 2001 og 2000.

Forskning på entreprenørskapsopplæring i Norge: Kunnskapsstatus oktober 2006

Norske myndigheter har slått fast at det norske utdanningssystemet skal bli blant de beste i verden på entreprenørskapsopplæring. Forskningen på entreprenørskap i utdanningen kan spille en sentral rolle med å nå denne målsettingen: Deskriptive studier beskriver dagens tilstand; følgeforskning avdekker prosesser og de ulike aktørenes roller; mens resultatevalueringer vurderer effekten av tiltak som er satt i verk.

Rapporten er en statusbeskrivelse av relevante forskningsprosjekter på entreprenørskapsopplæring, hovedsaklig i norsk grunnskole og videregående skole, for perioden 2000 til oktober 2006. Intensjonen med kunnskapsstatusen er å kunne si noe om hva vi vet om tiltak som er igangsatt innen norsk entreprenørskapsopplæring, effektene av disse tiltakene, samt å tydeliggjøre hvor det er behov for videre forskning.

Rapport nr.: 19/2006
ISBN nr: 82-7356-599-8